

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران

طرح پژوهشی

بازشناسی روش‌های غیررسمی دسترسی کاربران ایرانی به
منابع اطلاعات علمی

مجری

مریم خسروی

دی ۱۳۹۰

حقوق: پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران

طرح پژوهشی «بازشناسی روش‌های غیررسمی دسترسی کاربران ایرانی به منابع اطلاعات علمی» پیرو قرارداد شماره ۳۳/۲۲ مورخ ۱۳۹۰/۱/۶ میان پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (کارفرما) و خانم مریم خسروی (به عنوان مجری) اجرا شده است. گزارش حاضر، از مستندات این طرح است.

این گزارش و تمامی حقوق مادی آن بر اساس «قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان، مصوب سال ۱۳۴۸ و اصلاحیه‌های بعدی آن و همچنین آیین‌نامه‌های اجرایی این قانون متعلق به پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران است و هر گونه استفاده از تمامی یا پاره‌ای از آن، شامل: نقل قول، تکثیر، انتشار، کاربرد نتایج، تکمیل و مانند آنها به صورت چاپی، الکترونیکی یا وسایل دیگر فقط با اجازه کتبی پژوهشگاه امکان‌پذیر است. نقل قول در حد هزار واژه در انتشارات علمی مانند کتاب و مقاله با درج اطلاعات کامل کتاب‌شناختی، نیازی به مجوز پژوهشگاه ندارد.

بازشناسی روش‌های غیررسمی دسترسی کاربران ایرانی به منابع اطلاعات علمی

مدیر طرح پژوهشی: مریم خسروی، عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران

نشانی: تهران، خیابان انقلاب، چهارراه فلسطین، شماره ۱۰۹۰، طبقه ۳، اتاق ۳۱۲

صندوق پستی: ۱۳۱۵۷۷۳۳۱۴ تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۹۴۹۸۰ ، دورنگار: ۰۲۱-۶۶۴۹۴۹۸۰

وبگاه: <http://www.irandoc.ac.ir>

رایانامه: khosravi@irandoc.ac.ir

چکیده:

در کشور ما متخصصان، در دستیابی به اطلاعات علمی از مسیرهای متفاوتی بهره می گیرند که بسیاری از آنها رسمی هستند. ولی به دلیل برخی مشکلات آنها ناگزیرند برای دستیابی به اطلاعات مورد نیاز خود، از کانال های غیر رسمی نیز استفاده نمایند. این پژوهش با هدف شناسایی روش های جایگزین دستیابی به اطلاعات علمی به کار گرفته شده توسط متخصصان ایرانی و علل انتخاب این کانال ها از نقطه نظر آنها صورت گرفت. در این راستا ابتدا، با انجام مصاحبه های نیم ساختار یافته از چندین متخصص حوزه های متفاوت، به شناسایی کانال های غیررسمی دستیابی به اطلاعات پرداخته و سپس در مرحله بعد با استفاده از این اطلاعات، دو پرسشنامه (شامل ۱۳ نوع کانال غیررسمی دستیابی به اطلاعات و ۹ آیم برای علت استفاده از آنها و بقیه موارد)، به دلیل آن که دارای دو جامعه آماری متفاوت، اعضای هیأت علمی دانشگاه های مختلف و کتابداران عضو انجمن کتابداران، بودیم تنظیم گردید. برای هر دو گروه پرسشنامه از طریق پست الکترونیکی ارسال شد. اعتبار پرسشنامه نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه و مقدار ۰/۸۶۱ بدست آمد. یافته ها نشان داد که پاسخ دهندگان بیشترین میزان استفاده از روش های غیررسمی را به منظور دسترسی به به منظور دستیابی به کتاب های لاتین (۴۵٪)، مقاله های لاتین (۳۷/۱٪)، مقالات کنفرانس ها (۳۱/۴٪) و کمترین میزان استفاده (با ۱۳/۵٪) مربوط به مقاله های فارسی زبان است. در استفاده از نوع کانال غیررسمی بیشترین میزان از دید هر دو گروه مربوط به برقراری ارتباط با دوستان (با ۳۱/۵٪) و (۶۶/۷٪) بوده و کمترین نوع کانال مورد استفاده محققان (با ۷/۷٪) استفاده از گذرواژه دیگران و خرید فایل های دانلود شده (با ۸/۹٪)؛ و از دید کتابداران نامناسب ترین آنها (۲۹/۸٪) خرید دانه های غیرمجاز است. ۸۴/۲٪ از پاسخ دهندگان، عدم دسترسی به منابع اطلاعاتی را به عنوان انگیزه استفاده از کانال های غیررسمی عنوان کرده اند. برای سنجش وجود رابطه انگیزه پاسخ دهندگان در میزان استفاده از کانال های غیررسمی منابع اطلاعات علمی، از آزمون پارامتری پیرسون استفاده شد که نشان دهنده رابطه مثبت بود به این معنا که هر چه انگیزه پاسخ دهندگان بیش تر باشد میزان استفاده آنها از کانال های غیررسمی منابع اطلاعاتی علمی نیز بیش تر خواهد شد.

کلیدواژه: دستیابی به اطلاعات، کانال های غیررسمی اطلاعاتی،

قدردانی

اکنون که به یاری خدا این طرح به پایان رسیده است، لازم است مراتب تشکر و سپاس صمیمانه خود را از جناب آقای دکتر حمیدرضا جمالی مهموئی رئیس محترم پژوهشکده علوم اطلاعات و عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت معلم، که در اجرای این طرح پژوهشی نهایت همکاری را با اینجانب داشتند ابراز نمایم.

هم چنین نهایت تشکر خود را از همراهی جناب آقای مهندس عمار جلالی منش عضو هیأت علمی پژوهشگاه، در اجرای پژوهش اعلام می‌دارم.

از جناب آقای دکتر سید امید فاطمی رئیس پژوهشگاه و جناب آقای دکتر غلامعلی منتظر معاونت پژوهشی پژوهشگاه و هم چنین نیز سایر اعضای محترم شورای پژوهشی برای حمایت‌هایشان، سپاسگزارم.

فهرست مطالب

عنوان	شماره صفحه
چکیده.....	ح
قدردانی.....	ع
فهرست مطالب.....	ت
فهرست جداول.....	خ

فصل اول - معرفی پژوهش

۱-۱- مقدمه.....	۲
۲-۱- شرح مسئله.....	۳
۳-۱- اهداف پژوهش.....	۴
۱-۳-۱- هدف اصلی پژوهش.....	۴
۲-۳-۱- اهداف جزئی پژوهش.....	۴
۴-۱- پرسش‌های پژوهش.....	۴
۵-۱- اهمیت پژوهش.....	۵
۶-۱- تعریف اصطلاحات پژوهش.....	۶

فصل ۲- مبانی نظری و پیشینه پژوهش

- ۱-۲- مقدمه ۸
- ۲-۲- فرآیند اطلاع‌یابی ۸
- ۳-۲- رفتار اطلاع‌یابی ۹
- ۴-۲- شرح روش‌های اطلاع‌یابی ۱۲
- ۵-۲- سابقه تاریخی مفهوم اطلاع‌یابی ۱۴
- ۱-۵-۲- نظریه زمینه‌های اطلاعاتی ۱۴
- ۶-۲- پیشینه پژوهش ۱۷
- ۱-۶-۲- در ایران ۱۷
- ۲-۶-۲- پژوهش‌های خارج از ایران ۲۳
- ۳-۶-۲- نتیجه بررسی پیشینه ۲۷

فصل سوم - روش شناسی پژوهش

- ۱-۳- مقدمه ۳۰
- ۲-۳- نوع پژوهش ۳۰
- ۳-۳- جامعه پژوهش ۳۰
- ۴-۳- روش نمونه‌گیری ۳۰
- ۵-۳- روش گردآوری اطلاعات ۳۱
- ۱-۵-۳- مصاحبه ۳۲
- ۲-۵-۳- بررسی نتیجه مصاحبه ۳۵
- ۳-۳-۵-۳- پرسشنامه ۳۶
- ۴-۳-۵-۳- بررسی اعتبار ابزار اندازه‌گیری ۳۶
- ۶-۳- روش تجزیه و تحلیل یافته‌ها ۳۷

فصل چهارم - بررسی یافته‌ها

۳۹	۴-۱- مقدمه
۳۹	۴-۲- بررسی داده‌ها
۳۹	۴-۲-۱- روش‌های غیررسمی دستیابی به اطلاعات
۴۳	۴-۲-۲- ارزیابی کانال‌های غیررسمی
۴۶	۴-۲-۳- پیامدهای استفاده از کانال‌های غیررسمی
۴۷	۴-۲-۴- بررسی انگیزه استفاده از روش‌های غیررسمی
۴۹	۴-۲-۵- نظر کتابداران درباره استفاده از روش‌های غیررسمی
۵۱	۴-۲-۵-۱- انگیزه استفاده از روش‌های غیررسمی از نظر کتابداران
۵۴	۴-۲-۵-۲- مناسب‌ترین کانال غیررسمی از نظر کتابداران

فصل پنجم - بحث و نتیجه‌گیری

۵۷	۵-۱- مقدمه
۵۷	۵-۲- بحث و نتیجه‌گیری
۵۷	۵-۲-۱- بحث

فهرست منابع

۶۶	منابع فارسی
۶۹	منابع لاتین

پیوست‌ها

۷۳	پرسشنامه ۱
۷۷	پرسشنامه ۲
۷۹	خلاصه انگلیسی

فهرست جداول

عنوان	شماره صفحه
جدول ۴-۱- درصد پاسخ‌های گویه کانال‌های رسمی.....	۳۹
جدول ۴-۲- درصد پاسخ‌های منظور استفاده از کانال‌های غیررسمی.....	۴۰
جدول ۴-۳- درصد پاسخ‌های نوع کانال غیررسمی.....	۴۱
جدول شماره ۴-۴- میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی.....	۴۲
جدول ۴-۵- آزمون معناداری استفاده از کانال‌های غیررسمی	۴۳
جدول ۴-۶- رتبه بندی کانال‌های غیررسمی از بعد ۱.....	۴۴
جدول ۴-۷- رتبه بندی کانال‌های غیررسمی از بعد ۲.....	۴۵
جدول ۴-۸- رتبه بندی پیامدهای بهره‌بری از کانال‌های غیررسمی.....	۴۶
جدول ۴-۹- درصد پاسخ‌های انگیزه استفاده از کانال‌های غیررسمی.....	۴۷
جدول ۴-۱۰- آزمون معناداری عوامل انگیزشی.....	۴۸
جدول ۴-۱۱- آزمون معناداری انگیزه و میزان استفاده.....	۴۹
جدول ۴-۱۲- سابقه کتابداران.....	۴۹
جدول ۴-۱۳- درصد پاسخ‌های کتابداران به روش‌های غیررسمی.....	۵۰
جدول ۴-۱۴- درصد پاسخ‌های کتابداران به انگیزه استفاده از روش‌های غیررسمی.....	۵۲
جدول ۴-۱۵- آزمون معناداری عوامل انگیزشی استفاده از کانال‌های غیررسمی از دید کتابداران.....	۵۳
جدول ۴-۱۶- انواع کانال‌های غیررسمی از دید کتابداران.....	۵۴
جدول ۴-۱۷- آزمون معناداری کانال‌های غیررسمی از دید کتابداران.....	۵۵

فصل اول

معرفی پژوهش

۱-۱- مقدمه

اطلاعات یک نیاز اساسی در زندگی روزمره و لازمه تمام تصمیم گیری‌هاست. به دست آوردن اطلاعات مستلزم اطلاع‌جویی^۱ است و آن نیز به نوبه خود مستلزم برخورداری از مهارت‌های لازم و نیز داشتن دسترسی به منابع اطلاعاتی است. در حوزه اطلاعات علمی، منابع اطلاعاتی متنوع و گسترده هستند و اگر چه تلاش‌های زیادی برای دسترسی آسان، سریع و گسترده جوامع دانشگاهی به منابع اطلاعات علمی صورت گرفته و می‌گیرد، اما همه افراد به یک اندازه به اطلاعات دسترسی ندارند. مشکل دسترسی به منابع اطلاعاتی در مواردی که موانعی از قبیل ناکافی بودن منابع مالی و یا نبود زیرساخت‌های فناورانه لازم وجود دارند، حادث‌تر و مشهودتر است. در عین حال اگر چه خود منابع اطلاعاتی بعضاً منحصر به فرد و غیر قابل جایگزینی هستند، اما شیوه‌ها و مجاری دسترسی به آن منابع معمولاً متعدد هستند. به عنوان مثال از طریق چندین پایگاه می‌توان به محتوای یک مجله خاص دسترسی یافت. این مسئله تعدد شیوه‌های دسترسی به اطلاعات، به خودی خود از آنجا که به کاربر اطلاعاتی قدرت انتخاب می‌دهد، امری مثبت است. اما شیوه‌های دسترسی به اطلاعات دارای انواع متفاوتی هستند. برخی از شیوه‌ها، شیوه‌های متداول‌تر و رسمی هستند که توسط یک نهاد برای کاربران خاص تدارک دیده می‌شوند. به عنوان مثال تلاش‌های یک کتابخانه دانشگاهی برای تدارک دسترسی به منابع اطلاعاتی برای کاربران از این نوع است. اما برخی دیگر از شیوه‌ها غیر رسمی و بعضاً غیر اخلاقی هستند. به عنوان مثال به اشتراک گذاشتن نسخه پی‌دی‌اف یک مقاله توسط

نویسنده آن در میان همکاران و دوستانش برخلاف توافقنامه حق مؤلفی که با ناشر امضا کرده است، شیوه‌ای غیر رسمی و غیر اخلاقی در دسترسی به اطلاعات است.

۱-۲- شرح مسئله

امروزه واژه اطلاعات به طور متداول در کارهای روزانه به کار می‌رود. اگر اطلاعات در دسترس نباشد در انجام هر کاری با مشکل مواجه خواهیم شد. عدم وجود اطلاعات، سبب فقدان جریان اطلاعات از منبعی به منبع دیگر می‌شود و در نتیجه کاری صورت نمی‌گیرد. اطلاعات زمانی مفید و سودمند خواهد بود که کهنه و سوخته نباشد و بتواند در ساختار ذهنی گیرنده آن، تحول و دگرگونی ایجاد کند (پاکدامن واصنافی، ۱۳۸۶).

در کشور ما نیز متخصصان، در دستیابی به اطلاعات علمی از مسیرهای متفاوتی بهره می‌گیرند که بسیاری از آنها رسمی بوده و عمدتاً کتابخانه سرویس‌دهی آن را به عهده دارد. اما مسیرهای رسمی به دلیل برخی مشکلات موجود (همانند تحریم، عدم اشتراک و غیره) همیشه جوابگوی نیاز اطلاعاتی متخصصان نیستند و آنها ناگزیرند برای دستیابی به اطلاعات مورد نیاز خود، علاوه بر طی کردن این مسیرها، از کانال‌های غیر رسمی، به طور مثال استفاده از اشتراک فرد دیگر و یا از سایر وبلاگ‌ها و یا خرید نسخه غیرقانونی منابع نیز استفاده نمایند.

اینکه جامعه دانشگاهی ایران از چه شیوه‌های رسمی و غیررسمی برای دسترسی به اطلاعات علمی استفاده می‌کند و میزان استفاده از هر کدام از این شیوه‌ها چه اندازه است مشخص نیست. هم‌چنین علل استفاده از شیوه‌های مختلف به ویژه شیوه‌های غیررسمی دسترسی به اطلاعات و نیز میزان آگاهی کاربران از جنبه‌های اخلاقی دسترسی به اطلاعات از طریق کانال غیر رسمی و تبعات استفاده از این شیوه‌ها نیز چندان روشن نیست. آگاهی کتابداران و اطلاع‌رسانان و به طور کل متصدیان فراهم‌آوری دسترسی به اطلاعات از کم و کیف استفاده از کانال غیر رسمی دسترسی به اطلاعات به دلیل تأثیری که بر نوع و میزان استفاده از خدمات کتابخانه باقی می‌گذارند و هم‌چنین به دلیل تأثیری که در دراز مدت بر وجهه و جایگاه کتابخانه در نگرش کاربران دانشگاهی دارد، حائز اهمیت است. بنابراین، این پژوهش درصدد آن است تا شیوه‌های جایگزینی دستیابی به اطلاعات علمی به کار گرفته شده توسط متخصصان ایرانی و علل انتخاب این کانال‌ها را از نقطه نظر آنها دریابد و برای دستیابی بهتر

متخصصان به اطلاعات مورد نیاز، در صورت امکان، آن‌ها را به صورت مسیرهای صحیح، به کتابخانه‌ها و سایر کاربران، معرفی نماید.

لازم به تأکید است هدف این پژوهش شناسایی شیوه‌های جایگزینی انتخابی متخصصان، شامل هر شیوه‌ای غیر از شیوه‌های رسمی (از منظر قانونی بودن آنها بررسی نمی‌شود) است که محققان برای دستیابی به اطلاعات علمی مورد نیاز خود استفاده می‌کنند.

۱-۳- اهداف پژوهش

۱-۳-۱- هدف اصلی پژوهش

هدف اصلی این پژوهش شناسایی روش‌های غیر رسمی دسترسی کاربران ایرانی به منابع اطلاعات علمی است.

۱-۳-۲- اهداف فرعی پژوهش

اهداف فرعی این پژوهش عبارتند از:

- تعیین میزان استفاده از روش‌های غیررسمی مختلف دسترسی به اطلاعات علمی؛
- شناسایی دلایل استفاده متخصصان ایرانی از روش‌های غیر رسمی دستیابی به اطلاعات علمی؛
- شناسایی دیدگاه کتابداران نسبت به استفاده از روش‌های غیر رسمی دسترسی به اطلاعات توسط کاربران؛
- یافتن راهکارهایی برای تسریع دستیابی متخصصان به اطلاعات علمی.

۱-۴- پرسش‌های پژوهش

این پژوهش بدنبال پاسخگویی به پرسش‌های زیر می‌باشد:

- ۱- متخصصان ایرانی معمولاً از چه روش‌های غیر رسمی برای دستیابی به اطلاعات علمی مورد نیاز خود بهره می‌گیرند؟
- ۲- میزان استفاده متخصصان ایرانی از روش‌های غیر رسمی چه اندازه است؟
- ۳- ارزیابی متخصصان ایرانی در استفاده از اهمیت روش‌های غیر رسمی چیست؟

۴- از دید متخصصان ایرانی، علت و انگیزه استفاده از روش‌های غیر رسمی و همین‌طور ملاک انتخاب آنها چیست؟

۵- نظر کتابداران کتابخانه‌ها و اطلاع‌رسانان نسبت به استفاده از روش‌های غیر رسمی چیست؟
۶- چه توصیه‌ها و راهکارهای عملی برای استفاده مؤثر از روش‌های دستیابی به اطلاعات می‌توان ارائه کرد؟

۱-۵- اهمیت پژوهش

یکی از جلوه‌های رفتاری انسان که تا حدود زیادی نیز مورد توجه متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی قرار گرفته و در متون این رشته بازتاب زیادی داشته، موضوع رفتار اطلاع‌یابی انسان است. میل و گرایش ذاتی بشر به کشف ناشناخته‌ها و کنکاش در علل و عوامل ظهور پدیده‌ها، انسان را به موجودی کاوشگر مبدل ساخته و روشن است که توفیق در انجام چنین امر مهمی بدون آگاهی و شناخت امکان‌پذیر نیست (مختارپور، ۱۳۸۸: ۱۲۸).

مطالعه انگیزه‌ها، نیازها و شیوه‌های کاربران در دستیابی به اطلاعات از سوی کتابداران و اطلاع‌رسانان، حقایق بسیاری را در خصوص نحوه تعامل انسان با اطلاعات روشن ساخته و از این طریق، زمینه ارتقای سطح خدمات کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی را فراهم ساخته است. تاکنون پژوهش‌های زیادی در زمینه بررسی الگوها و رفتارهای اطلاعاتی افراد صورت گرفته است. این پژوهش‌ها، گویای این واقعیت است که جستجوگران تحت تأثیر عوامل مختلف، از شیوه‌ها و روش‌های گوناگون برای کسب اطلاعات بهره می‌جویند و رفتارهای اطلاع‌یابی متفاوتی را از خود بروز می‌دهند.

درک رفتار اطلاع‌یابی از دغدغه‌های عمده اطلاع‌رسانی است. زیرا این ادراک در ارائه خدمات بهتر به کاربران و طراحی نظام‌های اطلاعاتی مناسب نقش اساسی دارد (داورپناه، ۱۳۸۶: ۱۷۲).

رفتارهای اطلاع‌جویی از دسته پژوهش‌هایی زیربنایی است که می‌تواند دیدگاه متولیان اطلاعاتی را، در کشورهای در حال توسعه، نسبت به نظام اطلاع‌رسانی فعلی تثبیت نموده و آنان را در یافتن راهکارهای مناسب توزیع اطلاعات، یاری رساند. نتایج این پژوهش می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های آینده

و تأمین دسترسی مؤثر متخصصان و هم‌چنین استفاده بهینه از خدمات متنوع کتابخانه‌ها مورد استفاده قرار گیرد. از سوی دیگر، می‌توان اذعان داشت که بررسی مجموعه عوامل علاوه بر این که متخصصان اطلاع‌رسانی را در هدایت مطلوب‌تر جستجوگران حمایت می‌کند، به طراحان نظام نیز بینش و آگاهی بیش‌تری در زمینه طراحی نظام‌های کاربرمدار ارائه می‌دهد و در نهایت، متخصصان نیز با شرایط مناسب‌تری از امکان ایجاد محیطی که کاربر در آن به عنوان محور اصلی در نظر گرفته شود برخوردار خواهند شد.

۱-۶- تعریف اصطلاحات پژوهش

به منظور روشن شدن مفاهیم به کار رفته در این پژوهش، تعاریف کوتاهی از آنان ارائه می‌شود:

دستیابی به اطلاعات^۱: توانایی دستیابی به منبع اطلاعاتی مورد نیاز است.

مجرا یا کانال اطلاعات^۲: در این پژوهش منظور از کانال‌ها یا مجراهای غیر رسمی دسترسی به اطلاعات، کانال‌هایی است که توسط کتابخانه و مرکز اطلاع‌رسانی تدارک دیده نشده باشند. این کانال‌ها شامل مواردی مثل ارتباطات فردی، دسترسی غیر مجاز به کتابخانه‌های الکترونیکی و یا خرید نسخ غیر مجاز منابع اطلاعاتی است.

متخصصان: در این پژوهش منظور از متخصصان، اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های دولتی است که دارای آدرس پست الکترونیکی می‌باشند.

1. Access to information

2. Information Channels

فصل دوم

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۲-۱- مقدمه

در این فصل ابتدا به مفاهیمی دربارهٔ اطلاع‌رسانی، رفتار اطلاع‌یابی و روش‌های آن، رفتار اطلاع‌جویی، رفتار اطلاعاتی، و رفتار استفاده از اطلاعات پرداخته، و سپس سابقهٔ تاریخی و پیشینهٔ پژوهش در حوزهٔ دسترسی به اطلاعات ارائه می‌شود.

۲-۲- فرآیند اطلاع‌یابی

امروزه با توسعه تکنولوژی، اطلاعات به سرعت منتقل می‌شود و با کمترین تأخیر می‌توانیم به منابع اطلاعاتی مورد نیاز دسترسی یابیم. برای جستجوی انواع اطلاعات و سرعت در جستجو، لازم است جستجوگر قدم به قدم پیش رود. این گام‌ها را فرآیند جستجو می‌نامند.

«مارچینینی»^۱ (۱۹۹۵) ویژگی اطلاع‌یابی را در حل مشکل می‌داند که بستگی به مشکل اطلاع‌یاب و سیستم جستجو دارد. او هم‌چنین اطلاع‌یابی را این‌چنین تعریف می‌کند: «روندی که در آن بشر هدفمندانه برای تغییر موقعیت دانش در تلاش است.» (ادهمی، ۱۳۸۳: ۳۱). اطلاع‌یابی فرآیندی است که از نیاز اطلاعاتی آغاز شده و طی مراحل اسناد و منابع اطلاعاتی با استفاده از استراتژی معین مورد جستجو قرار گرفته، اطلاعات مورد نیاز پس از استخراج بازبینی و بررسی شده و در نهایت اطلاعات مورد نظر بازیابی می‌شوند و به حل مسئله منجر خواهد شد (نویدی، ۱۳۸۴). هم‌چنین اطلاع‌یابی الگوریتمی است مرحله به مرحله که مسیری را از بیان درخواست به سمت دریافت پاسخ طی می‌کند و در این میان میانجی‌های کاوش با تجزیه، تحلیل، تصفیه، توسعه، تبدیل و ترجمه درونداها و نتایج در به نتیجه رسیدن کاوش سهم مؤثری دارند (ملکی، ۱۳۸۴). ادهمی به نقل از کالتو (۱۳۸۳) شش گروه از نظریات را در مورد اطلاع‌یابی ارائه می‌دهد. اول اینکه، جستجوی اطلاعات روندی است که از فهم ساختار و معنی ساخته شده است. در این مورد کاربر از غیر محرز بودن و ابهام، به اعتماد می‌رسد. دوم، متمرکز بر شکل‌گیری یا فرموله بندی کردن ایده یا نقطه نظری است که در روند تحقیق به کار می‌رود. متأسفانه بسیاری از کاربران این شکل‌گیری را با هم انجام نمی‌دهند و اطلاعات را بدون شکل‌دهی (فرموله کردن) اولیه جمع‌آوری می‌کنند. سوم، اطلاعات ممکن است منحصر به فرد باشد. کاربر در این مورد از قبل آگاهی دارد و می‌داند کدام اطلاعات مرتبط است و کدام مرتبط

نیست. البته اطلاعات پراکنده و زیاد به خستگی منجر می‌شود. چهارم، میزان احتمالات در تحقیق تحت تاثیر حالت کاربر با رفتار او نسبت به کار تحقیقی می‌باشد. یک کاربر در حالت خاص به کار اکتشافی و گسترده تمایل دارد. در حالی که کاربری دیگر نتیجه‌ای را ترجیح می‌دهد که وی را به پایان کار نزدیک می‌کند. حالت یک کاربر در روند تحقیق تغییر می‌کند. پنجم، در روند تحقیق مجموعه‌ای از انتخاب‌های واحد و شخصی بر اساس پیش‌بینی‌های او یا انتظاراتش از منابع، اطلاعات و استراتژی‌ها شکل می‌گیرد. سرانجام، علاقه کاربر و سطح هدفمندی او در روند تحقیق افزایش می‌یابد. علاقه در مراحل بعدی بالاتر است و کاربر در یک تحقیق فهم کافی از موضوع دارد تا با هشیاری درگیر آن شود (ادهمی ۱۳۸۳).

۲-۳- رفتار اطلاع‌یابی

رکن اساسی در رفتار اطلاع‌یابی، نیاز اطلاعاتی است. پرسش در درون ذهن که فرد را برای یافتن پاسخ به تکاپو وامی‌دارد و فرد در روند یافتن پاسخ به این نیاز درونی، رفتاری را از خود بروز می‌دهد که به آن رفتار اطلاع‌یابی می‌گویند (داورپناه، ۱۳۸۱).

در دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، نیز رفتار اطلاع‌یابی^۱ چنین تعریف شده است:

به الگوهای پیچیده رفتار و فعل و انفعالات متقابل انسان هنگام جست‌وجوی هر نوع اطلاعات، رفتار اطلاع‌یابی اطلاق می‌شود. این اصطلاح به شیوه‌های گوناگون برای اشاره به هر بستری به کار می‌رود که در آن، اطلاعات جست‌وجو می‌گردد و تمام شکل‌های اطلاع‌یابی را دربرمی‌گیرد. کاربرد این مفهوم متناسب با پیشرفت‌های این حوزه تغییر یافته است. نخستین اشاره‌ها به رفتار اطلاع‌یابی مربوط به استفاده دانشمندان از مجراهای رسمی و غیررسمی ارتباطات بوده که بیش‌تر جنبه کمی داشته است. «جزء» «اطلاع‌یابی» این اصطلاح ممکن است، بیش از آن که به طور ضمنی میزان فعالیت مثبتی را برساند، از فعالیتی حکایت کند که توسط مطالعات فردی یا گروهی نتیجه نداده باشد. درحالی که اصطلاح خنثای «گردآوری اطلاعات» ممکن است توصیفی‌تری از اطلاع‌یابی» ارائه دهد (نوشین فرد، ۱۳۸۱).

«ویلسون»^۱ (۲۰۰۰) رفتار اطلاع‌یابی انسان را عبارت از فرآیندی می‌داند که در تعامل دائمی با افراد، شبکه‌های اجتماعی، موقعیت‌ها و بافت‌های گوناگون شکل گرفته و معتقد است که این بافت و موقعیت اجتماعی است که به وجود آورنده نیاز اطلاعاتی است و فرد را به استفاده از منابع دسترس‌پذیر مشخصی محدود می‌کند. هم‌چنین، رفتار اطلاع‌یابی را عبارت از فرآیندهای درونی و عوامل بیرونی می‌داند که بر جستجوی اطلاعات تأثیر می‌گذارد و روش‌های فردی پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی را تغییر می‌دهد (نوروزی چاکلی، ۱۳۸۵: ۱۵۲).

ویلسون چهار نوع رفتار، یعنی رفتار اطلاعاتی^۲، رفتار اطلاع‌جویی^۳، رفتار جست‌وجوی اطلاعات^۴ و رفتار استفاده از اطلاعات^۵، را به شرح زیر مورد توجه قرار می‌دهد:

رفتار اطلاعاتی: عبارت است از کل رفتار انسان در ارتباط با منابع و مجراهای اطلاعاتی شامل اطلاع‌یابی فعال و غیر فعال و کاربرد اطلاعات. از این رو، رفتار اطلاعاتی شامل ارتباط رو در رو با دیگران، و نیز دریافت انفعالی اطلاعات مثل تماشای آگهی‌های تلویزیونی، بدون قصد انجام کاری با اطلاعات دریافتی است.

رفتار اطلاع‌جویی: عبارت از جستجوی هدفمند اطلاعات به منظور ارضای هدفی خاص است. در جریان جستجو، فرد ممکن است با نظام‌های اطلاع‌رسانی دستی (مانند روزنامه یا کتابخانه) یا با نظام‌های مبتنی بر رایانه مانند (تار جهان گستر) در تعامل باشد.

رفتار جست‌وجوی اطلاعات: سطح جزئی‌تر رفتار به کار گرفته شده از سوی جستجوگر در تعامل با انواع سیستم‌های اطلاعاتی است. رفتار اطلاع‌یابی شامل تمام تعامل‌های با نظام، خواه در سطح تعامل انسان با رایانه (مثل استفاده از موشواره و انتخاب پیوندها)، خواه در سطح عقلانی و ذهنی (مثل اتخاذ یک راهبرد جستجوی بولی) می‌باشد که اعمال ذهنی، نظیر قضاوت در مورد ربط داده‌ها یا اطلاعات بازیابی شده را نیز شامل می‌شود.

^۱ Wilson

2. Information Behavior

3. Information Seeking Behavior

4. Information Searching Behavior

5. Information Use Behavior

رفتار استفاده از اطلاعات: متشکل از اعمال فیزیکی و ذهنی مبتنی بر اطلاعات راه یافته به درون پایگاه دانش شخص است. بنابراین شامل اعمال فیزیکی مانند علامت گذاری بخش‌هایی بخش‌هایی از یک متن برای نشان دادن اهمیت آنها، و نیز اعمال ذهنی مثل مقایسه اطلاعات جدید با دانش موجود است (همان).

مطالعه رفتار کاوشگران در فرآیند اطلاع‌یابی و در تعامل با محیط‌های اطلاعاتی را رفتار اطلاع‌یابی می‌گویند. در رفتار اطلاع‌یابی چگونگی جستجو، جمع‌آوری و بازیابی اطلاعات در محیط‌های اطلاعاتی گوناگون و رفتارهای کاربران در تعامل با نظام‌های بازیابی اطلاعات مورد بررسی قرار می‌گیرد. رفتار اطلاع‌یابی در حوزه علوم مختلف از جمله کتابداری و اطلاع‌رسانی، روان‌شناسی و ارتباطات مورد بررسی قرار می‌گیرد (نویدی، ۱۳۸۶).

کیس^۱ رفتار اطلاع‌جویی را به عنوان «فرآیندی که یا کشف نمونه‌ها^۲ یا پر کردن شکاف‌ها^۳ را توضیح می‌دهد، می‌داند (۲۰۰۷: ۸۰).

هدف رفتارهای اطلاع‌یابی، رسیدن به جواب‌هایی برای این گونه پرسش‌هاست:

- شخص برای یافتن نیازهای اطلاعاتی خود چه می‌کند؟
- چگونه منابع اطلاعاتی را انتخاب و آنها را جستجو می‌کند؟
- چگونه به آن دسترسی می‌یابد؟
- چه عواملی بر این رفتار وی تأثیر می‌گذارد؟ (طلاچی، ۱۳۷۵: ۴۴).

در اینجا لازم است به تعریف منابع رسمی و غیررسمی اطلاعات هم اشاره‌ای داشته باشیم: «منابع رسمی اطلاعات، محمل‌هایی هستند که ماحصل پژوهش، تحقیق و تولیدات علمی بوده و با هدف ارتقای سطح دانش تخصصی افراد و گروه‌ها به شکل چاپی و الکترونیکی انتشار می‌یابند. بر این اساس، کتاب‌ها، مجلات، چکیده‌نامه‌ها، نمایه‌نامه‌ها، پایان‌نامه‌ها، پایگاه‌های اطلاعاتی (اعم

1. Donald Case
2. discovering patterns
3. filling gaps

از متن کامل یا کتابشناختی) و منابع دیداری شنیداری، همگی در این دسته قرار می‌گیرند. از «منابع غیررسمی اطلاعات، به منابع شفاهی یا منابع شخصی، تعبیر شده است. در این شکل از منابع، کاربران، اطلاعات مورد نیاز خود را به شیوه شفاهی و عمدتاً در تعامل با دیگر افراد به دست می‌آورند. ارتباط با دوستان یا خویشاوندان، گروه همکاران، شرکت در همایش‌های تخصصی، در زمره این موارد می‌باشند (مختارپور، ۱۳۸۸).

۲-۴- شرح روش‌های اطلاع‌یابی

روش‌های زیادی برای دستیابی به اطلاعات وجود دارند که افراد از طریق آنها به اطلاعات مورد نیاز خود دست می‌یابند:

مشاهده یا دیده‌بانی^۳: در این روش ما اطلاعات مورد علاقه و پرسش‌هایمان را در ذهن حفظ می‌کنیم ولی نیاز مبرمی به تلاش فعال برای گردآوری اطلاعات احساس نمی‌کنیم. هنگامی که اطلاعاتی در آن خصوص به ما می‌رسد آن را جذب می‌کنیم.

مرور یا تورق کردن^۱: در این روش ما نیاز اطلاعاتی خاصی نداریم ولی بطور فعال خود را در جریان اطلاعات جدید قرار می‌دهیم و عامل اساسی انجام این رفتار حس کنجکاوی می‌باشد.

این کار نوعی جستجوی نیمه‌هدایت‌شده یا نیمه‌ساخت‌یافته است. تورق منابع ردیف اول و دوم به عنوان یک فعالیت مهم اطلاع‌یابی تلقی می‌شود که تمام پژوهشگران در مقطعی از پژوهش وارد آن می‌شوند. دو نوع تورق عمده شناسایی شده است: (۱) ملاحظه شماره‌های تازه منتشر شده مجلات و فهرست مطالب کتاب‌های مربوط (۲) بررسی فهرست‌های پیوسته، نمایه‌نامه‌ها، منابع وب و ارجاعات منابع بازیابی شده و یا خواندن آنها.

این مرحله نیز یکی از مراحلی است که تمامی افرادی که درگیر فعالیت پژوهشی هستند و نیازهای اطلاعاتی دارند وارد آن می‌شوند. البته چون حجم این اطلاعات چنان زیاد است که احتمالاً کمتر

1. Browsing

2. Being Aware

کسی به‌تنهایی می‌تواند از عهده بررسی آنها برآید، برخی از پژوهشگران به‌خاطر محدودیت‌های زمانی و مالی و همچنین سایر محدودیت‌ها زحمت این کار را به دوستان، همکاران و دانشجویان خود واگذار می‌کنند و از آن طریق از تازه‌ترین اطلاعات مطلع می‌شوند (مهو و تیو، ۲۰۰۳: ۵۷۸-۵۸۱).

آگاه شدن^۱: هنگامی است که فرد نمی‌داند دنبال چه اطلاعاتی است. فرد به صورت غیر فعال به گردآوری اطلاعات محیط می‌پردازد.

جستجو کردن^۲: هنگامی که شخص می‌داند به چه اطلاعاتی نیاز دارد و به صورت مستقیم و فعال به جستجوی اطلاعات می‌پردازد.

اگر آگاه شدن ۸۰٪ از دانش ما را تشکیل دهد، جستجوی مستقیم ۱٪ و بقیه دانش از راه مرور و مشاهده به دست می‌آید. مطالعات نشان می‌دهد که مردم اصولی را به کار می‌برند که با کمترین تلاش به اطلاعات مورد نیاز خود دست یابند و به دلیل پیچیده بودن نظام‌های اطلاعاتی، مردم به روش‌های انفعالی و غیر مستقیم کسب اطلاعات خو گرفته‌اند.

بنا بر این در بررسی رفتار اطلاع‌یابی، اشخاص به دو روش کلی زیر عمل می‌کنند.

۱- جذب منفعل از روش‌های مشاهده و آگاه شدن

۲- نمونه‌گیری و گزینش از طریق مرور و بررسی و جستجوی فعال (نویدی، ۱۳۸۶).

افراد برای رفع نیازهای اطلاعاتی خود به شیوه‌های متفاوت عمل می‌کنند. اما چیزی که مهم است این است که در هنگام جستجوی اطلاعات، همه‌چیز هدفمند بوده و فرد برای حل مسئله و رفع نیازهای اطلاعاتی خود روندی منطقی را طی می‌نماید. هر فرد بسته به نیازی که دارد در دستیابی به اطلاعات مورد نیاز خود، به یک شیوه یا الگو عمل می‌کند که ممکن است با شیوه‌هایی که سایر افراد در کسب اطلاعات به کار می‌گیرند متفاوت باشد.

^۱. Searching

کیس می‌گوید: کلاً رفتارهای انسان در ارتباط با منابع و کانال‌های اطلاعاتی شامل جستجوی اطلاعات فعال و غیر فعال و استفاده اطلاعات است. بنابراین ارتباطات رویارویی با دیگران را نیز در بر می‌گیرد و دریافت غیر فعال اطلاعات مانند تماشای آگهی‌های تلویزیون بدون در نظر داشتن اطلاعات معینی (۲۰۰۷: ۸۱).

۲-۵- سابقه تاریخی مفهوم رفتار اطلاع‌یابی

خاستگاه این مفهوم، مربوط به حوزه مطالعه استفاده کنندگان است و تاریخچه آن در مفهوم عام، به نخستین مطالعات مربوط به ارتباطات علمی و استفاده از اطلاعات بازمی‌گردد. کاربرد آن نیز متناسب با پیشرفت‌های این حوزه تغییر یافته است. نخستین اشاره‌ها به رفتار اطلاع‌یابی مربوط به استفاده دانشمندان از مجراهای رسمی و غیررسمی ارتباطات بوده که جنبه کمی داشته است. به مرور زمان تحولی به سمت مطالعات نظری و کاربرد فنون کیفی و یا تحقیقات «چندروشی» پدید آمد و بدین ترتیب، معنای صریح و دلالت ضمنی این اصطلاح براساس این پیشرفت‌ها، سیر تکاملی پیمود.

پس از جنگ جهانی دوم و با افزایش اطلاعات علمی و فنی در زمینه‌های گوناگون، بحث رفتار اطلاع‌یابی برای اولین بار در کنفرانس اطلاعات علمی انجمن سلطنتی انگلستان در سال ۱۹۴۸ مطرح شد. در این کنفرانس، مطالعاتی درباره نحوه استفاده کاربران از اطلاعات ارائه و آغازگر رویکردی جدید در مطالعه رفتار اطلاع‌یابی انسان شد. ده سال بعد، در سال ۱۹۵۸، کنفرانس بین‌المللی اطلاعات علمی در واشنگتن، مطالعات رفتار اطلاع‌یابی را پیگیری کرد. پیش از ظهور رایانه برای ذخیره و بازیابی اطلاعات و در فاصله دهه ۱۹۴۰ تا ۱۹۶۰ محور اصلی بر استفاده از اطلاعات متمرکز شده بود. پس از این دوره به نیازهای اطلاعاتی نیز پرداخته شد. اولین پژوهش در این زمینه در سال ۱۹۷۲-۱۹۷۳ در بالتیمور آمریکا انجام گرفت که موضوعات آن درباره نیازهای اطلاعاتی جامعه شهری، چگونگی تأمین آنها و امکان تأمین این نیازها از سوی سازمان‌ها بود. برای اولین بار پالمر در اواخر دهه ۱۹۸۰ به رفتار اطلاعاتی گروهی از دانشمندان می‌پردازد. نتایج پژوهش وی نشان داد که رشته

تخصصی، سازمان یا محیط شغلی و شخصیت، بر رفتار اطلاع‌یابی مؤثر است (نوکاریزی و داورپناه، ۱۳۸۵: ۱۲۶).

در اواسط دهه ۱۹۸۰، در پاسخ به ابراز نیاز به تمرکز بیشتر بر کاربران به جای نظام، حوزه رفتار اطلاع‌یابی تغییر عمده‌ای را هم در مفهوم‌آفرینی و هم در طراحی پژوهش‌ها تجربه کرد. اکثر مطالعات حوزه استفاده و کاربران با به‌کارگیری کامل‌تر در مطالعه رفتار اطلاع‌یابی به بررسی رفتار اطلاع‌یابی تغییر شکل داد. مشخصه این امر، تغییری در ماهیت جمع‌آوری داده‌ها از بررسی گروه‌های بزرگ از طریق پرسشنامه یا مصاحبه ساخت‌یافته به مطالعه گروه‌های کوچک از طریق مشاهده و مصاحبه‌های ساخت‌نیافته بود. هم‌چنین، مشخصه مهم دیگر آن تحول در ماهیت رویکرد تحلیل، به‌ویژه با تلاش آشکار برای تولید الگوهای اطلاع‌یابی افراد یا گروه‌ها بود. یکی از بهترین نمونه‌های این نوع رویکرد تحلیلی را می‌توان در آثار تأثیرگذار دیوید الیس یافت (نویدی، ۱۳۸۶).

پس از این زمان بتدریج الگوهای رفتار اطلاع‌یابی ظاهر می‌شود و صاحب‌نظران متعدد هر یک الگوهای خود را در این زمینه بر مبنای رویکردهای مختلف ارائه می‌کنند.

۲-۵-۱- نظریه زمینه‌های اطلاعاتی

در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی پژوهش‌های زیادی توسط متخصصان این رشته در زمینه رفتار اطلاع‌جویی انسان انجام شده که هر کدام به گونه‌ای تلاش کردند تا بر اساس توان ذهنی خود آن‌را تبیین نمایند. اما از آنجایی که نظریه کارن فیشر (۱۹۹۸) تا حدودی با بحث این پژوهش ارتباط می‌یابد به آن اشاره‌ای می‌کنیم. این نظریه که از یک کار میدانی توسط کرن پیترگو^۱ (۲۰۰۰ و ۱۹۹۹ و ۱۹۹۸) بوجود آمد، برنامه پژوهشی خود را با تأکید بر نقش مکان در رفتار اطلاعاتی زندگی روزمره افراد توسعه داد و به تئوری «زمینه‌های اطلاعاتی»^۲ معروف شد. پیترگو بر اساس رویکرد ساختارگرایان اجتماعی^۳ تومنین و ساوولینن^۴ زمینه‌های اجتماعی را به عنوان محیط یا محیط‌های

^۱ Karen Pettigrew

^۲ Information Grounds (IGs)

^۳ social constructionist approach

^۴ Tuominen & Savolainen

مشترکی^۱ که در هنگام تجمع افراد با هدفی خاص به طور گذرا ایجاد می‌شوند، اما پس از مدتی رفتار آن افراد در آن محیط فضایی ایجاد می‌کند که زمینه اشتراک خود به خودی اطلاعات را فراهم می‌سازد". اطلاع‌یابی و کالتی^۲ (زمانی که شخصی به نمایندگی از شخص دیگری در پی یافتن اطلاعات باشد) نیز در زمینه‌های اطلاعاتی اتفاق می‌افتد. نتایج نشان می‌دهد در نهایت تمامی افراد، حداقل یک محیط اطلاعاتی دارند؛ پژوهش‌های اخیر نشان می‌دهد که زمینه‌های اطلاعاتی در محیط‌های مختلفی، شامل زمین‌های بازی، اتوبوس‌ها، رستوران‌ها، مطب پزشکان و... اتفاق می‌افتد (۲۰۰۴). بر اساس کار میدانی اخیری که فیشر و همکارانش انجام داده‌اند (۲۰۰۴ و ۲۰۰۵)، رایج‌ترین زمینه‌های اطلاعاتی عموم مردم عبارتند از اماکن عبادتی و محل کار (Fisher, 2005: 185).

دورنس، فیشر و هیتون زمینه‌های اطلاعاتی را مرکب از هفت مفهوم کلیدی توصیف می‌کنند. آنها عبارات زیر را استخراج کردند:

- ۱- زمینه‌های اطلاعاتی می‌توانند در هر جایی و در هر محیط گذرا، رخ دهند و منوط به حضور مردم هستند.
- ۲- مردم در زمینه‌های اطلاعاتی، برای یک هدف راهگشا، غیر از به اشتراک گذاردن اطلاعات، جمع می‌شوند.
- ۳- در زمینه‌های اطلاعاتی، تیپ‌های اجتماعی مختلف حضور دارند که اکثر آنها، نقش‌های قابل پیش‌بینی و مهمی را هرچند متفاوت، در جریان اطلاعات ایفا می‌کنند.
- ۴- فعالیت اصلی در زمینه‌های اطلاعاتی تعامل اجتماعی است به‌طوری که جریان اطلاعات یک محصول جانبی است.
- ۵- مردم در اشتراک رسمی و غیررسمی اطلاعات شرکت می‌جویند و جریان اطلاعات در چندین بعد رخ می‌دهد.
- ۶- مردم اطلاعاتی را که در زمینه‌های اطلاعاتی به دست آورده‌اند به شیوه‌های مختلف مورد استفاده قرار می‌دهند و از جنبه‌های فیزیکی اجتماعی و شناختی آن بهره می‌برند.

^۱. Synergistic

^۲. Proxy information seeking

۷- بسیاری از بافت‌های فرعی در یک زمینه اطلاعاتی وجود دارند که بر پایه چشم انداز مردم و معیارهای فیزیکی قرار دارند؛ این بافت‌های فرعی با یکدیگر یک بافت بزرگ را ایجاد می‌کنند (همان).

این نظریه بر سه عامل انسان، اطلاعات و مکان تأکید می‌کند. بنابراین نقش مکان به عنوان یکی از مؤلفه‌های شناخت محیط اطلاعاتی می‌تواند تأثیرگذار باشد.

۲-۶- پیشینه پژوهش

به عقیده کیس^۱ درباره اطلاع‌یابی^۲، در حدود ۱۰/۰۰۰ مدرک از چندین رشته متفاوت نوشته شده است. زیرا غالباً هر چیزی که بشر انجام می‌دهد مرتبط با این عنوان است (case, 2007: 14). حال طبق بررسی‌های انجام شده، درباره مجراها و کانال‌های غیررسمی دستیابی به اطلاعات علمی پژوهشی گزارش نشده است. در تحقیقات صورت گرفته درباره دستیابی به منابع اطلاعاتی به جنبه‌هایی از قبیل نوع منبع مورد استفاده (منابع رسمی مانند کتاب، پایان‌نامه و منابع غیررسمی مانند شرکت در همایش‌ها و یا ارتباط با دوستان و همکاران) و میزان دستیابی و همین‌طور انگیزه و هدف از دستیابی به اطلاعات مورد تأکید بوده است. که به چند نمونه آن در زیر اشاره می‌شود:

۲-۶-۱- در ایران

جوکار و رستمی فروشانی (۱۳۸۲)، در بررسی رفتارهای اطلاع‌یابی معلمان پژوهنده در نواحی آموزش و پرورش شهر شیراز، نشان دادند که فعالیت‌های پژوهشی مهم‌ترین انگیزه و هدف جستجوی اطلاعات آنها بوده است. آنها از هر دو روش کسب اطلاعات، رسمی و غیر رسمی، استفاده می‌کردند. از میان منابع رسمی ابتدا کتاب و سپس گزارش‌های تحقیقاتی و نشریات ادواری، و مشورت با همکاران از منابع غیر رسمی، دارای استفاده بیش‌تری بوده است.

^۱. Donald Case

^۲. information seeking

خاکپور (۱۳۸۳)، در بررسی رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، نشان داد که مهم‌ترین انگیزه جامعه پژوهش از کسب اطلاعات، روزآمد سازی اطلاعات تخصصی بوده است.

رفتار اطلاع‌یابی متخصصان شاغل در ادارات شرکت ملی نفت مناطق جنوب، توسط بردستانی (۱۳۸۳)، مورد مطالعه قرار گرفت. نتایج نشان داد که جامعه مورد بررسی از هر دو روش رسمی و غیر رسمی برای دستیابی به اطلاعات مورد نیاز خود استفاده می‌کنند.

بررسی نیازهای اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی اعضای هیأت علمی دانشگاه خلیج فارس، توسط یاری زنگنه (۱۳۸۴)، انجام شد. بر اساس نتایج حاصله، جامعه مورد بررسی برای جستجوی اطلاعات از دو روش رسمی و غیر رسمی استفاده می‌کردند. مهم‌ترین منبع رسمی و غیررسمی آنها به ترتیب کتاب و مجلات خارجی، و ارتباط با متخصصان داخل و خارج و حضور در گردهمایی‌های داخلی بوده است. آنها برای دستیابی به اطلاعات مورد نیاز خود از منابع چاپی و الکترونیکی استفاده می‌کنند و مهم‌ترین منبع الکترونیکی را اینترنت معرفی کرده‌اند.

رفتار اطلاع‌یابی متخصصان علوم زلزله در پژوهشگاه بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله توسط نعمتی و بنی‌اقبال (۱۳۸۴)، مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد که بالاترین هدف محققان، جستجوی اطلاعات در مورد انجام کارهای پژوهشی و کسب اطلاعات تخصصی روزآمد بوده است. هم‌چنین آنها از منابع رسمی کسب اطلاعات، ابتدا نشریات خارجی و سپس کتاب‌ها، و از منابع غیر رسمی ارتباط با متخصصان و پژوهشگران داخل در اولویت استفاده قرار داشتند.

نصیری (۱۳۸۴)، پژوهشی به منظور بررسی رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی بهبهان، انجام داد. یافته‌های تحقیق نشان داد که بیش‌ترین انگیزه جامعه حورد تحقیق، کسب اطلاعات عمومی و سپس روزآمدسازی و کسب اطلاعات تخصصی بوده است. اکثریت جامعه آماری هر دو منبع رسمی و غیر رسمی، منبع رسمی بیش از منبع غیر رسمی، را مورد استفاده قرار می‌دادند.

اسلامی (۱۳۸۶)، در بررسی رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان دکتری دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران در استفاده از اینترنت و منابع الکترونیکی در تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی، نشان داد که مهم‌ترین هدف کاربران از استفاده از اینترنت و منابع الکترونیکی، فعالیت‌های پژوهشی بوده است.

شریفی (۱۳۸۶)، در بررسی خود با عنوان عنوان شناسایی و تحلیل ابعاد (عوامل) محیط‌های اطلاعاتی کارکنان دانشگاه شهید چمران اهواز و بررسی رابطه این عوامل با وضعیت اجتماعی-اقتصادی آن‌ها است. در این پایان‌نامه، تعداد ۲۸۴ نفر (۵۸ درصد) از مجموع ۴۸۶ نفر از کارکنان دانشگاه شهید چمران به عنوان پاسخگو در تکمیل پرسشنامه پژوهش شرکت کردند. با توجه به نتایج بدست آمده از این پژوهش، محیط‌های اطلاعاتی جامعه مورد مطالعه به ترتیب اولویت عبارتند از: دانشگاه یا محل کار (۲/۶۴)، منزل اقوام و دوستان (۲/۳۹)، و جشن‌ها (۱/۶۳). سایر محیط‌های اطلاعاتی این جامعه، حاشیه نشست‌های علمی (۱/۳۸)، کتابخانه (۱/۱۷)، مراسم عزاداری (۱/۰۷) و آرایشگاه (۱/۰۶) است. کارکنان دانشگاه شهید چمران پس از محل کار، به منزل دوستان و آشنایان، میهمانی‌ها و جشن‌های مختلف به عنوان محیط‌های اطلاعاتی خود اشاره کرده‌اند.

بشیری (۱۳۸۶)، مطالعه‌ای به منظور بررسی نیازهای اطلاعاتی اعضای هیأت علمی سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی انجام داد و براساس یافته‌های پژوهش دریافت که، مهم‌ترین منابع اطلاعاتی مورد نیاز محققان در ابتدا اینترنت و سپس کتاب بوده است. آنها مطالعه و پژوهش و انجام پروژه‌های تحقیقاتی و روزآمدسازی اطلاعات تخصصی را انگیزه استفاده از اینترنت عنوان کرده‌اند.

واعظی و نورافروز (۱۳۸۷)، در مقایسه رفتار اطلاع‌یابی اینترنتی دانشجویان و اعضای هیأت علمی دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبائی دریافت که انگیزه استفاده از اینترنت و منابع الکترونیکی برای اکثریت جامعه مورد بررسی، روزآمدتر کردن اطلاعات و شناسایی منابع تخصصی عنوان شده است.

مطالعه‌ای توسط محمدی و دوستدار (۱۳۸۷)، بر روی نقش کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع) در تأمین نیازهای اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی آن دانشگاه انجام دادند. بر اساس نتایج، از بین منابع رسمی کسب اطلاعات در هر دو مقطع، منابع چاپی در اولویت اول و منابع الکترونیکی در

اولویت بعدی قرار داشت. هم چنین حضور در گردهمایی‌های علمی داخلی، ارتباط با پژوهشگران داخل و خارج از منابع غیررسمی دارای اولویت بود. دانشجویان وضعیت کتابداران را در بازیابی اطلاعات مورد نیاز خود را متوسط عنوان نمودند.

گنجی، دیانی، و فروغی (۱۳۸۸)، پژوهشی به منظور بررسی نیازهای اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی اعضای هیأت علمی دانشگاه رازی کرمانشاه انجام دادند. در این بررسی که ۲۰۵ نفر از اعضای هیأت علمی دانشگاه رازی شرکت داشتند، دریافت که پاسخگویان از دو روش رسمی و غیر رسمی برای کسب اطلاعات مورد نیاز خود استفاده می‌کنند. از میان منابع رسمی کتاب با ۹۵٪ نشریات ادواری با ۸۴٪ در اولویت استفاده قرار داشتند و از میان منابع غیررسمی کسب اطلاعات تجارب شخصی با ۸۶٪ و شرکت در سمینارهای داخلی با ۶۹٪ مهم‌ترین روش‌های کسب اطلاعات گزارش شده‌اند.

رجبی (۱۳۸۸)، در بررسی استفاده از نشریات الکترونیکی پایگاه‌های اطلاعاتی تحت وب در دانشگاه امام صادق ۹۳، نشان داد که دانشگاه امام صادق (ع)، با اشتراک پایگاه‌های اطلاعاتی حاوی نشریات الکترونیکی، امکان استفاده از آنها را برای کاربران خود فراهم نموده است. در انتها به این نتیجه رسیده است که: جی استور، امرالد و ابسکو بالاترین میزان مراجعه را داشته، که در این میان جی استور از نظر تعداد مقاله دانلود شده در رتبه نخست قرار دارد. تکالیف درسی و کلاسی و نیز الزام نگارش مقاله از مهم‌ترین دلایل دانشجویان، و برای اساتید آموزش و تدریس و نگارش مقاله از مهم‌ترین دلایل استفاده از این پایگاه‌های اطلاعاتی بوده است.

راد (۱۳۸۸)، در مطالعه رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی در استفاده از شبکه جهانی وب، به این نتیجه رسید که دانشجویان میزان تأثیر اینترنت را بر فعالیت‌های آموزشی - پژوهشی خود در حد زیاد می‌دانند. همین طور رفتار اطلاع‌یابی جامعه پژوهشی مورد بررسی نیز مطابق الگوی ایس بوده است.

رضویه و فیاضی (۱۳۸۸)، در بررسی تأثیر اینترنت بر رفتار اطلاع‌یابی آموزشی و پژوهشی دانشجویان دانشگاه شیراز، دریافت که کاربران سرعت و سهولت بازیابی اطلاعات، را علت انتخاب اینترنت در بازیابی اطلاعات می‌دانند.

صفری راد (۱۳۸۸)، مطالعه در نیازهای اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز، نشان داد که نشریات ادواری و کتاب از مهم‌ترین منابع کسب اطلاعات بوده است. هم چنین محدود بودن امکانات برای دریافت اطلاعات از خارج و موجود نبودن منبع اطلاعاتی در کتابخانه را از مهم‌ترین عوامل عدم دستیابی به اطلاعات مورد نیاز معرفی کرده است.

مختارپور (۱۳۸۸)، در پژوهشی که به منظور علل گرایش کاربران به منابع اطلاعاتی غیررسمی انجام داده بود، به این نتیجه رسید که اجتماعی بودن انسان، اصل کم‌ترین کوشش، حس باورپذیری انسان، الگوی صرفه‌جویی اقتصادی و اضافه‌بار اطلاعات در زمره مهم‌ترین دلایل کاربران در گرایش به منابع اطلاعاتی غیررسمی به‌شمار می‌آیند.

نوروزی تلخابی و علیپور حافظی (۱۳۸۹)، در بررسی رفتار اطلاع‌یابی اعضای هیأت علمی دانشگاه اراک در استفاده از اینترنت، نشان دادند که بیش‌ترین میزان استفاده از مجلات الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی است. وب پست الکترونیکی و اتاق‌های گفتگو به عنوان مهم‌ترین امکانات اینترنت و موتورهای جستجو، نشانی منابع اطلاعاتی و ابرموتورهای جستجو کارآمدترین ابزار جستجو می‌باشند.

شیبانی (۱۳۸۹)، پژوهش خود را با عنوان «شناسایی محیط‌های اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز و رابطه این محیط‌ها با مهارت‌های سواد اطلاعاتی آنان» انجام داد. در این بررسی که ۲۷۸ نفر از دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه تبریز شرکت داشتند، یافته‌ها نشان داد که محیط‌های اطلاعاتی اصلی این دانشجویان عبارتند از: محیط سایت کامپیوتر دانشگاه، کتابخانه و خوابگاه. همچنین پر اهمیت‌ترین دلایل دانشجویان جهت استفاده از محیط‌های اطلاعاتی عبارتند از: حضور افراد خبره و متخصص در آن محیط، آسان بودن برقراری ارتباط با افراد حاضر در آن محیط، افزایش دانش و تجربیات شخصی در نتیجه تبادل اطلاعات در آن محیط و امکان برطرف نمودن مسائل مربوط به تحقیق، پروژه و پایان‌نامه از طریق اطلاعات کسب شده از آن محیط.

بررسی رفتار اطلاع‌یابی اساتید دانشگاه آزاد اسلامی میانه به اطلاعات تخصصی و تأثیر آن بر روزآمدسازی اطلاعات دانشگاه، توسط نورعلیزاده و مقیمی (۱۳۹۰)، انجام شد. یافته‌های پژوهش

نشان داد که انگیزه اصلی جستجوی اطلاعات، افزایش کیفیت تدریس و روزآمد کردن اطلاعات تخصصی است. هم‌چنین، جامعه آماری تحقیق نشان داد که از دو روش رسمی و غیررسمی به جستجوی اطلاعات می‌پردازند. کتاب و برقراری ارتباط با پژوهشگران داخلی و خارجی و شرکت در سمینارهای مختلف از مهم‌ترین منابع رسمی و غیررسمی کسب اطلاعات در جامعه مورد بررسی بشمار می‌رفت. مهم‌ترین موانع دسترسی به اطلاعات پایین بودن سرعت خطوط ارتباطی در دانشگاه و کمبود منابع فارسی و لاتین (کتاب و نشریه) در کتابخانه دانشگاه برای روزآمدسازی اطلاعات تخصصی بوده است.

پژوهشی با عنوان نقش کتابخانه دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر در تأمین نیازهای اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی این دانشگاه، توسط کیانی خوزستانی، فامیل روحانی و نصیرنژاد (۱۳۹۰)، انجام شد. این پژوهش با هدف سنجش و ارزیابی نقش کتابخانه دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر در تأمین نیازهای اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی این واحد صورت گرفت. یافته‌های پژوهش نشان داد که از انواع منابع چاپی، کتاب با ۶۳/۰۲٪، و از منابع الکترونیکی، شبکه اینترنت با ۸۲/۳۵٪ به عنوان اولویت اول منابع مورد استفاده، انتخاب گردیده‌اند. ۶۸/۳٪ از جامعه از انواع منابع بر اساس زبان، منابع فارسی را انتخاب نموده‌اند. از مجاری اطلاع‌یابی، گزینه کتابخانه دانشگاه آزاد اسلامی شبستر با ۳۳/۳۳٪ به عنوان اولویت اول انتخاب شد. از عمده‌ترین مشکلات در دستیابی به اطلاعات مورد نظر، کمبود منابع مورد نیاز بیشترین فراوانی را دارا است مهم‌ترین انگیزه وهدف دانشجویان از جستجوی اطلاعات، انجام تکالیف درسی (۵۹/۷٪) بود.

۲-۶-۲- پژوهش‌های خارج از ایران

ویلز^۱ (۲۰۰۰)، پژوهشی را به منظور شناسایی منبع اصلی اطلاعات و رفتار اطلاع‌یابی دامپزشکان در کالج سلطنتی جراحان دامپزشک در انگلستان انجام داد. در این تحقیق یک نمونه تصادفی انتخاب شده و مورد مصاحبه قرار گرفتند. نتایج این پژوهش نشان داد که درصد زیادی از دامپزشکان از اینترنت بیش از کتابخانه، برای دریافت اطلاعات استفاده می‌کنند. با وجود این نشریات جاری، متون آموزشی و کنفرانس‌ها از منابع اصلی مورد استفاده بودند. اکثریت خواستار افزایش دستیابی به کتابخانه از طریق اینترنت، بخصوص تمام متن مقالات، بودند.

کالینان^۲ (۲۰۰۵)، برای درک تفاوت‌های منابع مورد استفاده دانشجویان سال اول و آخر زیست‌شناسی دانشگاه دبلین، پژوهشی انجام داد. نتایج نشان داد که کمبود آگاهی از دلایل اصلی عدم استفاده دانشجویان زیست‌شناسی از پایگاه‌های اطلاعات الکترونیکی کتابخانه، به‌غیر از وب سایت‌ها و یادداشت‌های درسی و وب پایه‌ها، می‌باشد.

نیازهای اطلاعاتی جوانان مهاجر سودان در شهر لندن توسط سیلویو^۳ (۲۰۰۶) مورد مطالعه قرار گرفت. آنها منبع اصلی اطلاعاتی خود را همکاران، دوستان، همسایه‌ها و وابستگان معرفی کردند.

فیشر و همکاران (۲۰۰۵) تحقیقی به منظور بررسی خصوصیات زمینه‌های اجتماعی تجارب دانشجویان دانشگاه واشنگتون انجام دادند. در این پژوهش ۷۲۹ دانشجویان، شامل: ۷۲٪ دانشجوی دوره لیسانس و ۱۴/۷٪ فوق لیسانس و ۶/۶٪ دانشجویان دکتری و ۷٪ بدون مدرک تحصیلی، شرکت داشتند و پاسخ‌های مربوط به پرسش دلیل ترجیح زمینه‌های اطلاعاتی تحت سه گزینه عوامل مربوط به افراد، عوامل مربوط به مکان، عوامل مربوط به اطلاعات مورد سنجش قرار گرفتند. معمول‌ترین زمینه اطلاعاتی دانشجویان عبارتند از: پردیس دانشگاه که شامل مناطقی همچون محل‌های استراحت، سالن‌ها و استودیوها، مناطق تمرین نمایش، کلاس درس و مراکز مطالعه. دومین زمینه اطلاعاتی معمول، رستوران و کافی شاپ، محل کار و گردهمایی‌های اجتماعی به شمار می‌رود. یافته‌ها حاکی از آن است که دانشجویان تمایل کمتری به تبادل اطلاعات از طریق محیط‌های مجازی دارند و اشتراک

^۱. Tim Wales

^۱. Calinanne

2. Hakim Silvio

اطلاعات از طریق تعاملات رو در رو را ترجیح می‌دهند دانشجویان بهترین زمینه‌های اطلاعاتی خود را رستوران و کافی شاپ، پردیس و محل کار می‌دانند. دانشجویان اظهار می‌کنند که زمینه‌های اطلاعاتی در تسهیل ارتباط بین مردم نقش جدایی ناپذیر دارند و با ساختن زمینه‌های اطلاعاتی عمیق، می‌توان روش‌های جدیدی برای تسهیل تبادل اطلاعات ایجاد نمود.

فیشر و همکاران (۲۰۰۵)، تحقیق دیگری به منظور بررسی زمینه‌ها و عادات اطلاعاتی مردم در یکی از ایالات آمریکا انجام دادند. آنها با بررسی ۶۱۲ شماره تلفن شهروند روستایی و شهری برای نیازهای سلامتی و خدمات انسانی شان، به این نتیجه رسیدند که ۴۰٪ آنها زمینه‌های اطلاعاتی خود را از بستگان و ۳۹٪ از اینترنت بدست می‌آورند.

جمالی و نیکلاس^۱ (۲۰۰۸)، دو جنبه از رفتار اطلاع‌یابی، شامل روش‌های به کارگیری برای روزرسانی و حفظ اطلاعات، و همین‌طور یافتن مقالات مورد نیاز، را در دو حوزه فیزیک و نجوم در دانشگاه کالج لندن را مورد بررسی قرار دادند. آنها در این مطالعه از ۱۱۴ دانشجوی مقطع دکترا و کارکنان دپارتمان فیزیک و نجوم استفاده کردند. نتایج تفاوت‌های واضحی را در این دو حوزه نشان می‌داد.

هاگلند و اولسن^۲ (۲۰۰۸)، ضمن بررسی نیازهای اطلاعاتی پژوهشگران جوان در سه دانشگاه سوئد به این نتیجه رسیدند که آنها از گوگل برای هر تحقیقی استفاده می‌کنند. منابع الکترونیکی را، از لحاظ سرعت دستیابی، بر منابع چاپی ترجیح می‌دهند. با کتابخانه ارتباط کمی داشتند. نکته بارز بدست آمده از این تحقیق اینکه استفاده از کتابخانه بسیار سخت‌تر از استفاده از گوگل می‌باشد.

نیکلاس و همکاران (۲۰۰۹)، تحقیقی را با هدف بررسی رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان در محیط آموزشی دیجیتال انجام دادند. پژوهش نمایانگر رفتار متفاوت اطلاع‌یابی در رابطه با دانشجویان بود و هم‌چنین تفاوت‌هایی میان آنها و سایر اعضای جامعه آموزشی مشاهده شد. به عنوان مثال، دانشجویان بزرگ‌ترین کاربرها از حیث جلسات و صفحات بازدید بودند و معمولاً آنها زمان بیش‌تری را به

^۱. Jamali & Nicholas

^۲. Haugland & Olsson

صورت پیوسته^۱ سپری می‌کردند. دانشجویان لیسانس و دکترها عموماً تمایل بیش‌تری جهت دسترسی به پایگاه داده‌های تحقیقاتی داشتند و این عامل سبب می‌شد که کتابخانه‌ها نقش نقاط اتصال کلیدی^۲ را داشته باشند.

تک چای و کیم هونگ^۳ (۲۰۰۹)، ۳۶۶ دانشجوی شاغل به تحصیل را برای تأثیر عوامل جنسیت و سطح مطالعه بر روی رفتار اطلاع‌یابی آنها مورد بررسی قرار داد. دانشجویان از سه سطح مطالعه متفاوت برخوردار بودند. نتایج نشان داد که در مورد مسائل و تکالیف آموزشی بین رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان زن و مرد تفاوت وجود دارد. هم‌چنین آنها رفتار یادگیری متفاوتی را با توجه به اختلاف سطح دانش از خود نشان دادند.

نیکلاس و دیگران (۲۰۱۰)، پژوهش را با هدف ارزیابی کاربرد و تأثیر نشریات الکترونیکی در انگلستان انجام دادند. نتایج اختلافات واضحی را در رفتار اطلاع‌یابی سازمانی و افراد نشان داد. در اکثر مؤسسات تحقیق محورتر، سرانه استفاده از مجلات بیش‌ترین مقدار بوده و کاربران آنها وقت بسیار کمتری را روی هر بازدید می‌گذاشتند. هم‌چنین تفاوت‌های چشمگیری در حد ۱۰۰-۳۰۰ درصد بین سن منابع مشاهده شده، توسط افراد و مؤسسات، نشان می‌داد.

معروف و ممتاز^۴ (۲۰۱۰)، در دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه کویت مطالعه‌ای بر روی رفتار اطلاع‌یابی اعضای هیأت علمی آن دانشگاه پژوهشی انجام دادند. آنها دریافتند که اعضای هیأت علمی آن دانشگاه، به منظور اهداف پژوهشی، بطور وسیع از کتاب و نشریات بهره می‌برند. از منابع غیررسمی بیش از منابع رسمی استفاده می‌کنند. از میان منابع رسمی کتاب و نشریات، و منابع غیررسمی کنفرانس‌ها، متخصصان موضوعی، و همکاران بیش از کتابداران و مراکز دولتی در اولویت استفاده قرار داشتند. میزان رضایت استفاده آنان از منابع غیررسمی بیش از منابع رسمی بود.

1. Online

2. Hot link

3. Teck Chai & Kim Hong

4. Marouf & Mumtaz

ژانگ، پینگائو و کیهائو^۱ (۲۰۱۱)، پژوهشی را به منظور کمک به تولیدکنندگان و تهیه‌کنندگان و گسترش بیش‌تر منابع الکترونیکی پژوهشی، در شهر وهان^۲ چین انجام دادند. نتایج کار آنها که در هفت دانشگاه صورت گرفته بود، نشان داد که بیش‌ترین کاربران منابع علوم ملی و فن‌آوری کتابخانه دانشجویان فارغ‌التحصیل و اعضای کارکنان بوده‌اند. هم‌چنین تعداد کاربران مرد بر زنان پیشی گرفته، و هدف بهره‌گیری از منابع الکترونیکی را تحقیق علمی، آموزش و نیاز برای خود شکوفایی اعلام کرده بودند.

گوپتا^۳ (۲۰۱۱)، با هدف بررسی استفاده از نشریات الکترونیکی از کنسرسیوم اینفوننت^۴ پژوهشی بر روی کادر آموزشی و متخصصان فیزیک و شیمی دانشگاه کروکشترا^۵ در هند انجام داد. یافته‌ها نشان داد که پاسخ‌دهندگان استفاده از نشریات الکترونیکی را به نشریات چاپی ترجیح می‌دادند.

نوшاد و نیشا^۶ (۲۰۱۱)، به منظور طریقه انجام پژوهش و میزان استفاده از نشریات الکترونیکی، تحقیقی را در کتابخانه مرکزی علوم دانشگاه دهلی^۷ هند انجام داد. نتایج بدست آمده حاکی از آن است که بیش از ۶۰٪ از کاربران کتابخانه بطور هفتگی، و به منظور تحقیق از نشریات الکترونیکی استفاده می‌کنند. اکثر کاربران، نشریات چاپی را برای مقایسه با نشریات الکترونیکی مورد مشورت قرار می‌دهند. سرعت دانلود پایین فایل‌های PDF، مشکل اصلی کاربران در استفاده از نشریات الکترونیکی است.

¹. Zhang, Pinghao, & Qihua

². Wuhan

³. Gupta

⁴. INFONET

⁵. Kurukshetra University

⁶. Naushad & Nisha

⁷. Delhi University

۲-۶-۳- نتیجه بررسی پیشنهاد

همانگونه که در این فصل اشاره شد، رفتار اطلاعاتی و اطلاع‌یابی، مبحثی مهم در عرصه پژوهش و مطالعات اطلاع‌رسانی است. در عصر حاضر به سبب وجود پدیده‌هایی همچون اینترنت و نیز مفاهیمی مانند جامعه اطلاعاتی و ضرورت مهارت‌های جستجوی اطلاعات در زندگی روزمره، مطالعه رفتار اطلاعاتی انسان، اهمیت روزافزونی پیدا کرده است. مطالعه جنبه‌های مختلف رفتار اطلاعاتی انسان در طراحی نظام‌های اطلاعاتی، کمک بسیاری خواهد نمود. به نظر می‌رسد ارتباطات غیررسمی که در محیط اطلاعاتی هر فرد یک طریقه اطلاع‌یابی بارز است بیشترین میزان تبادل اطلاعات را به خود اختصاص داده است.

همان‌طور که ملاحظه گردید عمده تحقیقات صورت گرفته در متون داخلی، در مبحث رفتار اطلاع‌یابی، به شناسایی نوع منبع، رسمی یا غیررسمی، مورد استفاده (منابع مدون مانند کتاب، پایان‌نامه؛ و منابع انسانی مانند شرکت در همایش‌ها و یا ارتباط با دوستان و همکاران)؛ میزان اولویت دستیابی به آنها؛ و همین‌طور انگیزه و هدف از دستیابی به اطلاعات، روش‌های اطلاع‌یابی و تفاوت رفتار اطلاع‌یابی افراد، مورد تأکید بوده است. لذا می‌توان اذعان نمود که این پژوهش از این جنبه کاملاً جدید است و پس از شناسایی مجاری غیررسمی، می‌تواند در جهت سهولت دستیابی به اطلاعات مورد نیاز پژوهشگران، مورد توجه قرار گیرد.

در متون خارجی پژوهشگران بسیاری توجه خود را بر روی پژوهش در زمینه محیط اطلاع‌یابی قرار داده‌اند. با این حال این مسأله هنوز چندان فکر محققان داخل کشور را به خود جلب نکرده است و به غیر از دو تحقیق شریفی (۱۳۸۶)، و شیبانی (۱۳۸۹)، مورد دیگری وجود ندارد.

نظریه زمینه اطلاعاتی یا محیط اطلاعاتی از حوزه رفتارهای اطلاعاتی برخاسته است و در بسیاری موارد این دو با یکدیگر همپوشانی دارند. به عبارت دیگر در هر دو، شیوه‌ها و منابع کسب اطلاعات حائز اهمیت هستند. هر چند در بررسی‌های مربوط به رفتارهای اطلاعاتی به منابع غیررسمی نیز اشاره می‌شود با این وجود تمرکز این حوزه اغلب بر روش‌ها و منابع رسمی کسب اطلاعات است؛ در حالی که محیط اطلاعاتی بر روش‌ها و منابع غیررسمی کسب اطلاعات تأکید دارد. تفاوت بارزی که

می‌توان میان مدل‌های اطلاع‌یابی و محیط اطلاعاتی قائل شد آن است که اغلب مدل‌های رفتار اطلاعاتی بر جستجوی اطلاعات تمرکز یافته‌اند؛ اما کانون توجه الگوی محیط اطلاعاتی، ارائه و کاربرد اطلاعات است. به عبارت دیگر می‌توان گفت محیط اطلاعاتی به بررسی رفتارهای اطلاع‌یابی غیررسمی در زندگی روزمره افراد می‌پردازد تا به شناخت کاربردها و نتایج حاصل از کسب اطلاعات، در زندگی جوامع مورد مطالعه نائل آید (شریفی، ۱۳۸۶).

فصل سوم

روش‌شناسی پژوهش

۳-۱- مقدمه

این فصل به معرفی نوع پژوهش، جامعه پژوهش، روش نمونه‌گیری، روش گردآوری اطلاعات و در پایان به روش تجزیه و تحلیل داده‌ها اختصاص دارد.

۳-۲- نوع پژوهش

پژوهش پیمایشی معمولاً برای تعیین وضعیت موجود یک پدیده بکار می‌رود و هدف پژوهش توصیفی، توصیف ویژگی‌های جامعه تحت مطالعه، تخمین برخی درصدها و پاره‌ای پیش‌بینی‌هاست (پاول، ۱۳۸۵: ۸۴). بنابراین این پژوهش از نوع پیمایش توصیفی است.

۳-۳- جامعه پژوهش

دو جامعه مورد بررسی این پژوهش شامل ۱) تمامی اعضای هیأت علمی رسمی دانشگاه‌های دولتی) طبق گزارش مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی ۳۲۸۵۲ نفر می‌باشند) است. برای سهولت توزیع پرسشنامه، جامعه پژوهش به آن دسته از اعضای هیأت علمی که دارای آدرس پست الکترونیکی هستند و آدرس آنان بر روی وبگاه شخصی یا وبگاه دانشگاه متبوع آنها قابل رؤیت است محدود شد. و ۲) کلیه کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی. در این مورد نیز برای سهولت توزیع پرسشنامه و با توجه به محدودیت‌های پژوهش، توزیع پرسشنامه در میان آن دسته از کتابداران دانشگاهی و تخصصی که آدرس پست الکترونیکی آنان یا از طریق انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی و یا از طریق سایر کتابداران در دسترس بود محدود شد.

۳-۴- روش نمونه‌گیری

به دلیل گستردگی و پراکندگی جامعه آماری پژوهش حاضر، نمونه مورد مطالعه در این پژوهش، با استفاده جدول کوکران ۳۸۰ نفر است، که طی چند مرحله انتخاب شدند. برای جامعه پژوهشی نخست (اعضای هیأت علمی): در ابتدا، برای شناسایی کانال‌های غیررسمی دستیابی به اطلاعات علمی مورد استفاده متخصصان، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند تنی چند از اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های دولتی مختلف در شهر تهران (با پرس و جو و معرفی آشنایان و متخصصان)، در حوزه‌های تخصصی متفاوت، انتخاب و مورد پرسش قرار گرفتند. در مرحله بعد تلاش شد که با استفاده از تقسیم بندی مناطق جغرافیایی کشور به ۳ دسته: توسعه یافته، نسبتاً توسعه یافته و توسعه نیافته، اعضای هیأت علمی مراکز دانشگاهی دولتی تمامی مناطق (مستقر در هر سه منطقه از جمله دانشگاه گیلان، دانشگاه ملایر، دانشگاه علوم پزشکی فسا، دانشگاه زاهدان، دانشگاه یزد و...)، که

دارای آدرس پست الکترونیکی بودند مورد پرسش قرار گیرند. ۱۵۰۰ پرسشنامه به آدرس پست الکترونیکی آنها ارسال شد ولی بعثت تقارن با تعطیلات دانشگاهی تعداد کمی از آنها پاسخ دادند. مجدد پرسشنامه را در گوگل داک و گروه‌های بحث گذاشته که جمعاً تعداد ۸۹ نفر از اعضای هیأت به آن پاسخ دادند.

نمونه بعدی مربوط به کتابداران مراکز دانشگاهی، که در انجمن کتابداران دارای آدرس پست الکترونیکی، بوده و به روش نمونه گیری تصادفی (طبق جدول کوکران ۳۵۳ نفر)، انتخاب شدند. برای حدوداً ۵۰۰ نفر از کتابداران که دارای آدرس پست الکترونیکی بودند پرسشنامه ارسال شد (به علت تعویض آدرس) تعداد کمی از آنها پاسخ دادند. مجدد در گوگل داک و گروه‌های بحث گذاشته و جمعاً ۵۷ پاسخ دریافت شد.

۳-۵- روش گردآوری اطلاعات

در این پژوهش با توجه به این که درباره موضوع روش‌ها و مجاری غیر رسمی دسترسی به اطلاعات، پژوهشی گزارش نشده بود و روش‌های گردآوری اطلاعات (از قبیل مشاهده، مطالعه و آزمایش) برای این امر جوابگو نبودند لذا جهت شناسایی مجراهای غیررسمی دستیابی به اطلاعات علمی توسط متخصصان، لازم بود با استفاده از روش نمونه گیری هدفمند^۱ (که یکی از روش‌های نمونه گیری غیر احتمالی است و بر طبق هدفی که در ذهن داریم و در جستجوی آنها هستیم نمونه گیری می‌کنیم)، تنی چند از متخصصان و محققان حوزه‌های مختلف و دانشگاه‌های متفاوت (با معرفی همکاران) مصاحبه‌ای به عمل آید و سپس در مرحله بعد بر اساس اطلاعات دریافتی، پرسشنامه‌ای تنظیم شود.

در این راستا، اطلاعات مورد نیاز پس از تلاش فراوان و با برقراری تماس، با ۱۰ نفر از متخصصان و محققان انتخابی حوزه‌های مختلف، توسط آشنایان، مصاحبه‌هایی نیم ساختار یافته بعمل آمد. آنها درباره روش‌های غیر رسمی دسترسی به اطلاعات علمی مورد نیاز خودشان مورد سؤال قرار گرفتند.

۳-۵-۱- مصاحبه:

در زیر پرسش‌ها و پاسخ‌های متخصصان، را ملاحظه می‌کنید:

- ۱- از چه کانال‌های غیر رسمی (بجز کتابخانه و سایر مواردی که متداول می‌باشد) برای دستیابی به اطلاعات علمی مورد نیاز خود استفاده می‌کنید؟ تمام موارد را ذکر نمایید:
- استفاده از گذرواژه^۱ دیگران (استفاده کردن از پس‌ورد شخص دیگری غیر از شخص متقاضی اطلاعات).
- استفاده از گذرواژه دانشگاه‌های خارجی (گاهی اوقات دانشجویان خارجی در استفاده از پس‌ورد دانشگاه خود افراد دیگر را مشارکت می‌دهد)
- تماس با خود نویسنده (برقراری ارتباط با خود مؤلف و درخواست از ایشان)
- برقراری ارتباط با دوستان و تقاضا برای ارسال مطلب مورد نیاز (برقراری ارتباط با دوستان و آشنایانی که امکان دستیابی بیش‌تری به اطلاعات دارند و تقاضای ارسال آن)
- استفاده از سمینارهای تحت وب (که در واقع گاهی مستقیم، گاهی تلفنی به سمینار خاصی وصل شده و از این طریق اطلاعات را دریافت می‌کنند)
- استفاده از وب سایت‌های مختلف (اتاقهای گفتگو که در آن نیاز اطلاعاتی افراد اعلام شده و بقیه افرادی که می‌بینند اگر خودشان دسترسی داشته باشند برای متقاضی ارسال می‌نمایند)
- استفاده از وبلاگ متفاوت (وبلاگ افرادی که اطلاعات خود را در اختیار گروه یا شخص می‌گذارند که البته دسترسی در اینجا محدودتر است)
- استفاده از فیلتر شکن‌ها (نرم‌افزاری که یک شماره Ip جایگزین می‌دهد تا بوسیله آن سایت‌هایی را که فیلتر شده‌اند را بتوان دید).
- شرکت در کنفرانس‌های خارجی و سفارش و دریافت مطلب (شرکت در کنفرانس‌های خارجی و سفارش و خرید مطالب از آنجا)
- استفاده از ایمیل لیست (گاهی نیاز اطلاعاتی شخصی به صورت گروهی ایمیل شده و اعلام می‌شود)

- استفاده از فراخوان دریافت مقاله (وقتی سازمانی برای تشکیل یک کنفرانس و مطالب مورد نیاز فراخوان می‌زنند با استفاده از عناوین مطالبی که می‌خواهد در آنجا ارائه شود به مقالات منتشر شده آنها رجوع می‌شود)
- شرکت در بحث‌های الکترونیکی (این سیستم ممکن است بصورت آن لاین و یا آف لاین (همان فروم است) باشد و می‌توان شامل متن یا برنامه‌های آموزشی یا تصویر و یا حتی صوتی باشد)
- استفاده از یادداشت‌های انتقادی^۱ وبلاگ‌ها (استفاده از یادداشت‌ها و اظهارنظرهایی که افراد پس از مطالعه در باره مطالبی خاص گذاشته‌اند)
- استفاده از کتابی که خود نویسنده در اینترنت قرار داده است (گاهی اوقات نویسنده نمی‌تواند کتاب خود را به دلایل مختلف؛ مانند هزینه زیاد آن و غیره؛ به چاپ برساند لذا آن را برای مدتی در اینترنت گذاشته تا دیگران استفاده نمایند)
- استفاده از کارکنان کتابخانه (درخواست از کارکنان کتابخانه به لحاظ این که امکان دستیابی برخی از کارکنان بلامانع می‌باشد)
- استفاده از تهیه‌کنندگان پایگاه‌های اطلاعاتی (سازمان‌ها و مراکز مختلف رسماً برای پایگاه‌های مورد نظر خود عضو شده و اطلاعات کاربران خود را تأمین می‌کنند)
- ارتباط با افرادی که کتاب را خریداری کرده و درازای آن هزینه‌ای دریافت می‌کنند (گاهی اوقات شخص کتابی را برای استفاده خودش تهیه کرده و پس از استفاده با دریافت مبلغی آن را در اختیار دیگران قرار می‌دهد)
- استفاده از دانشجویان (از دانشجویان برای دستیابی به اطلاعات خاص درخواست می‌شود)
- استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی دوستان (از دوستانی که در مورد موضوعی خاص مطالبی را گردآوری کرده و در فایل اطلاعاتی خود ذخیره کردند استفاده می‌شود)
- جستجو در اینترنت

- استفاده از عضویت در کتابخانه‌های خارجی

- استفاده از سرویس v p n (فیلتر شکن دائمی که شرکت‌های سرویس دهنده اشتراک ماهانه و یا سالانه می‌پذیرند)

۲- چرا از این روش‌ها استفاده می‌کنید؟

- برای انجام تحقیقات
- برای عدم دسترسی به اطلاعات از طریق قانونی (به لحاظ این که مسیرهای قانونی امکان دستیابی به اطلاعات را فراهم نمی‌کند)
- عدم ارائه آنها از کتابخانه (کتابخانه به دلایل مختلف مانند هزینه بر بودن آنها و یا نبودن بودجه کافی نمی‌تواند نیاز اطلاعاتی را برطرف نماید)
- سهل‌الوصل بودن آنها (استفاده از این کانال‌ها بسیار آسان‌تر و سریع‌تر از استفاده از کانال‌های رسمی است به دلیل این که در این مسیرها لازم به تکمیل فرم و یا چیزهای دیگر نیست)
- قابل اعتماد بودن مطالب آنها (برخی از این مسیرها به دلیل آن که مستقیماً با منابع اطلاعاتی مورد نظر متصل هستند قابل اعتماد می‌باشند)
- پایین بودن هزینه آن (برخی لزومی به پرداخت هزینه ندارد)

۳- ملاک انتخاب شما چیست؟

- راحت بودن آن
- صرفه جویی در وقت
- اصیل بودن مطالب دریافتی
- هزینه بر نبودن

۴- آیا کتابخانه به شما کمکی هم در این رابطه نموده است؟

- اصلاً
- گاهی
- زیاد

۵- استفاده از این روش‌ها چه پیامدهایی دارد؟

- باعث کاهش حجم تولیدات علمی می‌شود (به این معنا که استفاده از این روش‌ها باعث می‌شود که افراد درباره مسائل پیش‌رو تأمل نکنند لذا راه جدیدی ایجاد نمیشود و ابداعی صورت نمیگیرد)
- باعث سوگیری در ارائه اطلاعات می‌شود (باین معنا که برخی مؤلفان بعلت داشتن شهرت و یا مسائل دیگر بیش‌تر مورد استناد قرار می‌گیرند)
- عدم توجه به سایر منابع (بطوری که شاید باعث شود منابع دیگر مورد بازبینی قرار نگیرند)
- عدم اطلاع از شبکه دانش افراد (باین صورت که با استفاده از این روش‌ها برای تهیه اطلاعات، پیگیری دانش و آگاهی افراد از کارهای در دست اجرا توسط سایرین کاهش می‌یابد)
- افزایش تقلب و کپی کاری
- عدم توجه به حقوق مؤلفان
- بحث غیر اخلاقی بودن این عمل
- منجر به تبادل اطلاعات غیر معتبر می‌شود (بعلت نبودن کنترل و نظارت بر آنها)

۶- چه پیشنهاداتی در این رابطه دارید؟

- اصلاح قانون کپی رایت (اگر ایران هم در قانون جهانی مالکیت اثر عضو شود به راحتی می‌توان مبادرت به دریافت اطلاعات مورد نیاز شویم)
- خرید دسته جمعی (در کلاسی که دانشجویان به منبع خاصی نیاز دارند اگر اقدام به خرید جمعی شود احتمالاً هم ارزان‌تر و هم سریع‌تر می‌شود)
- امکانات بیشتر کتابخانه‌های دانشگاهی (با تخصیص بودجه بیش‌تر به کتابخانه)

۳-۵-۲- بررسی نتیجه مصاحبه

از آنجا که تأکید پژوهش حاضر بر شناسایی روش‌های غیر رسمی کسب اطلاعات علمی مورد استفاده متخصصان و دلایل و پیامدهای استفاده از این روش‌ها بوده است. لذا پس از انجام مصاحبه با صلاح‌دید مشاور و تحلیل پاسخ‌های بدست آمده از مصاحبه‌ها، به دلیل آن‌که برخی از طرق کسب اطلاعات علمی مطرح شده توسط مصاحبه‌شوندگان (از قبیل جستجو در اینترنت، استفاده از عضویت در کتابخانه‌های خارجی، استفاده از سرویس v p n در قلمرو کانال‌های غیر رسمی کسب اطلاعات نمی‌گنجید حذف گردیدند. پرسشنامه به صورتی که در پیوست آمده است آماده اجرا شد.

لازم به ذکر است که روش‌های اظهار شده متخصصان را می‌توان در دو دسته تقسیم‌بندی نمود: روش‌های غیررسمی قانونی (مانند تقاضا از دوستان و یا شرکت در گروه‌های بحث)؛ و روش‌های غیررسمی غیرقانونی (و یا غیرمجاز: مانند استفاده از گذرواژه دیگران، استفاده از گذرواژه دانشگاه‌های خارجی و یا خرید دانه‌های غیرمجاز)، اما از آنجایی که هدف این پژوهش شناسایی روش‌های غیررسمی دستیابی به اطلاعاتی علمی توسط متخصصان کشور بوده است لذا تمامی آنها مورد بررسی قرار گرفتند.

۳-۵-۳- پرسشنامه

در نهایت دو پرسشنامه خود ساخته؛ ۱) (برای متخصصان؛ و ۲) برای کتابداران؛ (هر دو پرسشنامه در پیوست آمده است) آماده اجرا شد.

۳-۵-۴- بررسی اعتبار ابزار اندازه‌گیری

به طور کلی می‌توان گفت یک آزمون خوب باید از ویژگی‌های مطلوبی برخوردار باشد. در بین این ویژگی‌ها روایی^۱ و پایایی^۲ از اهمیت بیش‌تری برخوردارند (میرزاده، ۱۳۹۰). مقصود آن است که وسیله اندازه‌گیری واقعا بتواند خصیصه مورد نظر را اندازه‌گیری نماید نه متغیر دیگری را. اگر وسیله اندازه‌گیری از لحاظ خصیصه مورد نظر دارای روایی کافی نباشد، نتایج پژوهش بی‌ارزش خواهد بود. دامنه ضریب اعتبار از صفر تا یک است (هومن، ۱۳۶۸: ۱۱۷).

قابلیت اعتماد از چند روش قابل محاسبه می‌باشد.

مشهورترین ضریب اعتبار از طریق یکبار اجرای آزمون، توسط کرونباخ ارائه شده است که به ضریب آلفای کرونباخ^۱ معروف است. اگر ضریب آلفا $0/7$ یا بیش‌تر باشد، پرسشنامه از پایایی خوبی برخوردار است و می‌توان از بابت همبستگی درونی سؤالات مطمئن شد (میرزاده، ۱۳۹۰).

در این مطالعه، جهت تعیین میزان قابلیت اعتماد و پایایی، و به عبارتی دقیق‌تر همسازی درونی گویه‌ها جهت سنجش مفهوم و متغیر ترکیبی، ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد. که نتایج آزمون با مقدار $0/861$ نشان داد که سؤالات پرسشنامه از قابلیت اعتماد یا پایایی بالایی برخوردار است و نیازی به حذف سؤالی از پرسشنامه نیست.

۳-۶- روش تجزیه و تحلیل یافته‌ها

به منظور پاسخدهی به سؤالات پرسشنامه، داده‌های بدست آمده ابتدا کد گذاری شده و به محیط SPSS منتقل شدند. در آنجا با استفاده از روش‌های آمار توصیفی، فراوانی و درصد‌های هر کدام محاسبه شد. سپس، برای تحلیل نتایج و رتبه بندی میانگین آنها از آزمون فریدمن- که یک آزمون ناپارامتری است- و برای مقایسه میانگین‌ها از آزمون تی- که یک آزمون پارامتریک است- و برای بررسی وجود رابطه از آزمون همبستگی پیرسون - در SPSS استفاده شد.

فصل چهارم

بررسی یافته‌ها

۴-۱- مقدمه

در این فصل به بررسی داده‌ها و پاسخگویی به سؤالات مطرح شده در پژوهش می‌پردازیم:

۴-۲- بررسی داده‌ها

۴-۲-۱- روش‌های غیر رسمی دستیابی به اطلاعات

بخش اول پرسشنامه به بررسی دستیابی به اطلاعات علمی توسط متخصصان، از طریق کانال‌های رسمی پرداخته است. جدول زیر میزان بهره‌مندی متخصصان را از این کانال‌ها نشان می‌دهد:

جدول ۴-۱- درصد پاسخ‌های گویه کانال‌های رسمی

ردیف	گویه‌ها	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	بی پاسخ	جمع
۱	آیا برای دسترسی به منابع اطلاعات علمی از طریق کتابخانه با مشکل مواجه هستید؟	۱۵/۷	۱۸	۳۳/۷	۲۳/۶	۹	-	۱۰۰
۲	آیا برای خرید منابع اطلاعات علمی با مشکل مواجه هستید؟	۵/۶	۱۹/۱	۲۱/۳	۳۳/۷	۲۰/۲	-	۱۰۰
۳	آیا کتابخانه به شما در دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی کمک می‌کند؟	۱۰/۱	۲۵/۸	۳۸/۲	۱۶/۹	۷/۹	۱/۱	۱۰۰

همانطور که ملاحظه می‌شود:

گویه ۱: بررسی دستیابی به اطلاعات علمی از طریق کتابخانه می‌باشد؛ یک سوم پاسخ‌دهندگان (۳۳/۷٪)، گزینه کم و بسیار کم، یک سوم متوسط (۳۳/۷٪)، و یک سوم دیگر (۳۱/۶٪) زیاد و خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند و این نشان می‌دهد که دسترسی به اطلاعات علمی از طریق کتابخانه برای اعضای هیأت علمی دارای مشکلاتی می‌باشد.

در گویه ۲: بیش از نیمی از پاسخ‌دهندگان (۵۳/۹٪) برای خرید منابع اطلاعات علمی با مشکل زیادی مواجه هستند، و نیم دیگر (۲۴/۷٪ و ۲۱/۳٪) با مشکلاتی زیادی مواجه نیستند.

در گویه ۳: کتابخانه به ۳۵/۹٪ از پاسخ‌دهندگان برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی کمک کمی می‌کند. ۳۷/۲٪ در حد متوسط و ۲۴/۸٪ در حد زیاد از کمک کتابخانه بهره‌مند می‌شوند.

بخش دوم پرسشنامه؛ به میزان و نوع استفاده از کانال‌های غیررسمی به منظور دستیابی به منابع اطلاعات علمی توسط متخصصان می‌پردازد.

پاسخ‌دهی به سؤال ۱ شناسایی کانال‌های غیررسمی متخصصان برای دستیابی به اطلاعات و سؤال ۲ پژوهش میزان استفاده از این کانال‌ها توسط آنان، از دو بعد، منظور استفاده از کانال‌های غیررسمی و نوع کانال غیررسمی، مورد بحث قرار می‌گیرد. جدول زیر میزان درصد نوع استفاده متخصصان از کانال‌های غیررسمی را برای گرفتن اطلاعات نشان می‌دهد:

جدول ۴-۲- درصد پاسخ‌های منظور استفاده از کانال‌های غیررسمی

ردیف	گویه‌ها	گزینه‌ها						جمع
		بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	بی پاسخ	
۱	تا چه حد برای دسترسی به پایان نامه‌ها از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟	۲۴/۷	۲۸/۱	۲۵/۸	۱۴/۶	۶/۷	-	۱۰۰
۲	تا چه حد برای دسترسی به کتابهای لاتین از کانال‌های غیررسمی استفاده میکنید؟	۱۴/۶	۲۲/۵	۱۶/۹	۲۷	۱۸	۱/۱	۱۰۰
۳	تا چه حد برای دسترسی به مقاله‌های کنفرانسها از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟	۱۸	۲۴/۷	۲۲/۵	۲۱/۳	۱۰/۱	۳/۴	۱۰۰
۴	تا چه حد برای دسترسی به مقاله‌های لاتین از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟	۱۱/۲	۲۷	۲۴/۷	۲۰/۲	۱۶/۹	-	۱۰۰
۵	تا چه حد برای دسترسی به مقاله‌های فارسی از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟	۳۴/۸	۳۳/۷	۱۵/۷	۱۰/۱	۳/۴	۲/۲	۱۰۰
۶	تا چه حد برای دسترسی به سایر منابع اطلاعاتی از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟	۲۲/۵	۳۱/۵	۲۳/۶	۱۵/۷	۵/۶	۱/۱	۱۰۰

همانطور که جدول فوق نشان می‌دهد بیش‌ترین میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی، به منظور دستیابی به کتاب‌های لاتین (۴۵٪)، مقاله‌های لاتین (۳۷/۱٪)، مقالات کنفرانس‌ها (۳۱/۴٪) است. کم‌ترین میزان استفاده (با ۱۳/۵٪) مربوط به مقاله‌های فارسی زبان می‌باشد.

جدول زیر میزان درصد استفاده از نوع کانال غیررسمی مورد استفاده محققان را نشان می‌دهد:

جدول ۴-۳- درصد پاسخ‌های نوع کانال‌های غیررسمی مورد استفاده

ردیف	گویه‌ها	گزینه‌ها						جمع
		نوع کانال غیررسمی	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	بی پاسخ
۱	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از گذرواژه (پس ورد) دیگران استفاده می‌کنید؟	۵۹/۶	۱۸	۱۲/۴	۳/۴	۴/۴	۲/۲	۱۰۰
۲	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از گذرواژه (پس ورد) دانشگاه‌های خارجی استفاده می‌کنید؟	۶۴	۱۵/۷	۵/۶	۴/۵	۹	۱/۱	۱۰۰
۳	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از فیلترشکنها استفاده می‌کنید؟	۴۷/۲	۱۵/۷	۱۲/۴	۱۰/۱	۱۲/۴	۲/۲	۱۰۰
۴	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از برقراری ارتباط با دوستان و تقاضای ارسال از آنان، استفاده می‌کنید؟	۱۲/۴	۲۰/۲	۳۳/۷	۱۸	۱۳/۵	۲/۲	۱۰۰
۵	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی در گروه‌های بحث‌های الکترونیکی شرکت و از اعضای گروه درخواست منابع اطلاعاتی میکنید؟	۴۳/۸	۲۴/۷	۱۶/۹	۱۰/۱	۳/۴	۱/۱	۱۰۰
۶	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از دانشجویان برای تهیه منابع، استفاده می‌کنید؟	۳۳/۷	۲۹/۲	۲۷	۵/۶	۴/۵	-	۱۰۰
۷	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از خرید (فایل‌های دانلودشده) غیر مجاز، استفاده می‌کنید؟	۵۸/۴	۲۲/۵	۹	۶/۷	۲/۲	۱/۱	۱۰۰

جدول ۳-۴ بیانگر آن است که برقراری ارتباط با دوستان (با ۳۱/۵٪) بیش‌ترین نوع کانال مورد استفاده محققان می‌باشد.

و کم‌ترین نوع کانال مورد استفاده محققان (با ۷/۷٪) استفاده از گذرواژه دیگران و خرید فایل‌های دانلود شده (با ۸/۹٪) می‌باشد.

برای بدست آوردن شاخص کلی میزان استفاده پاسخگویان از کانال‌های غیررسمی، به جدول زیر توجه فرمایید:

جدول ۴-۴- میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی

گزینه	فراوانی	درصد
کم و بسیار کم	۳۸	۴۲/۷
متوسط	۳۹	۴۳/۸
زیاد و بسیار زیاد	۱۲	۱۳/۵
جمع	۸۹	۱۰۰

به منظور بررسی دقیق‌تر میزان استفاده پاسخ‌دهندگان از کانال‌های غیررسمی منابع اطلاعات علمی، سعی شد با استفاده از آزمون تی تک نمونه‌ای، میانگین استفاده پاسخ‌دهندگان از کانال‌ها را با میانگین مورد انتظار مورد مقایسه قرار دهیم. برای محاسبه میانگین مورد انتظار از روش زیر استفاده شد: ضرب تعداد گویه در حد وسط طیف (که معمولاً عدد ۳ می‌باشد). یعنی:

$$\text{تعداد گویه} \times \text{حد وسط طیف} = \text{Test value}$$

از آنجا که ۱۳ گویه (منبع علمی و نوع کانال غیررسمی) داشتیم و حد وسط گویه‌ها ۳ (وسط) بود میانگین مورد انتظار ۳۹ می‌باشد. جدول زیر نتایج آزمون فوق است.

جدول شماره ۴-۵- آزمون معناداری استفاده از کانال‌های غیررسمی منابع اطلاعات علمی

متغیر	میانگین	مقدار t	درجه آزادی	سطح معنی داری (P)
استفاده از کانال‌های غیر رسمی	مورد انتظار	۳۹	۸۸	۰/۰۱
	واقعی (بدست آمده)	۳۰/۳۰		

جدول ۴-۵- نشان می‌دهد که، با توجه مقدار $t=۸/۸۰$ و معناداری ۰/۰۱ تفاوت معناداری بین میانگین مورد انتظار و میانگین واقعی استفاده از کانال‌های غیررسمی منابع اطلاعاتی علمی وجود دارد و با مقایسه میانگین مورد انتظار (۳۹) با میانگین واقعی (۳۰/۳۰) می‌توان گفت میزان استفاده پاسخگویان از کانال‌های غیررسمی منابع اطلاعاتی علمی از حد انتظار پایین‌تر است.

۴-۲-۲- ارزیابی کانال‌های غیررسمی

به منظور پاسخ‌دهی به سؤال ۳ پژوهش درباره ارزیابی متخصصان ایرانی از اهمیت استفاده از روش‌های غیر رسمی، باید دید آیا تفاوت معناداری بین کانال‌های غیر رسمی منابع اطلاعاتی از یک سو، و تعیین رتبه‌ها و اولویت‌های هر یک از آنها از سوی دیگر، وجود دارد؟ برای این امر از آزمون تا پارامتری فریدمن استفاده شد. نتایج آزمون در جدول ۴-۶ نشان داده شده است:

جدول ۴-۶- رتبه بندی کانال های غیررسمی از بعد ۱

ردیف	میزان استفاده از کانال غیررسمی از بعد منبع علمی	میانگین رتبه
۱	تا چه حد برای دسترسی به پایان نامه‌ها از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟	۳/۲۸
۲	تا چه حد برای دسترسی به کتابهای لاتین از کانال‌های غیررسمی استفاده میکنید؟	۴/۲۵
۳	تا چه حد برای دسترسی به مقاله‌های کنفرانسها از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟	۳/۵۳
۴	تا چه حد برای دسترسی به مقاله‌های لاتین از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟	۴/۰۷
۵	تا چه حد برای دسترسی به مقاله‌های فارسی از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟	۲/۶
۶	تا چه حد برای دسترسی به سایر منابع اطلاعاتی از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟	۳/۲۷
$X^2=76/96$ $Df= 5$ $sig= 0/01$		

به طوری که جدول فوق نشان می‌دهد با توجه به مقدار آزمون $X^2(76/96)$ با آلفای (۰/۰۱) تفاوت معناداری بین ۶ نوع منبع اطلاعاتی مورد استفاده از کانال‌های غیررسمی وجود دارد.

همانطور که جدول ۴-۲ و ۴-۶ نشان می‌دهند؛ بیش‌ترین میانگین میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مربوط به دستیابی به کتاب‌های لاتین (میانگین ۴/۲۵)، مقاله‌های لاتین (میانگین ۴/۰۷) و مقاله‌های کنفرانس‌ها (۳/۵۳)، و کم‌ترین میانگین میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مربوط به دستیابی به مقاله‌های فارسی (۲/۶) و پایان‌نامه‌ها (۳/۲۸) می‌باشد.

هم‌چنین جدول زیر رتبه‌بندی میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی را از بعد انواع کانال‌های غیررسمی مورد استفاده محققان نشان می‌دهد:

جدول ۴-۷- رتبه بندی کانال های غیررسمی از بعد ۲

ردیف	میزان استفاده از کانال غیررسمی از انواع کانال‌های غیررسمی	میانگین رتبه
۱	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از گذرواژه (پس ورد) دیگران استفاده می‌کنید؟	۳/۳۷
۲	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از گذرواژه (پس ورد) دانشگاه‌های خارجی استفاده می‌کنید؟	۳/۳۷
۳	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از فیلتر شکن‌ها استفاده می‌کنید؟	۴/۰۷
۴	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از برقراری ارتباط با دوستان و تقاضای ارسال از آنان، استفاده می‌کنید؟	۵/۵۲
۵	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی در گروه‌های بحث‌های الکترونیکی شرکت و از اعضای گروه درخواست منابع اطلاعاتی میکنید؟	۳/۹۶
۶	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از دانشجویان برای تهیه منابع، استفاده می‌کنید؟	۴/۳۰
۷	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از خرید (فایل‌های دانلودشده) غیر مجاز، استفاده می‌کنید؟	۳/۴۲
$X^2=90/05$ $Df=6$ $sig=0/01$		

به طوری که جدول فوق نشان می‌دهد با توجه به مقدار آزمون $X^2(90/05)$ و آلفای $(0/01)$ تفاوت معناداری بین ۷ نوع کانال غیررسمی وجود دارد.

پاسخ‌دهندگان بیش‌ترین میزان استفاده از انواع کانال‌های غیررسمی برای دستیابی به اطلاعات را از طریق برقراری ارتباط با دوستان و تقاضای ارسال از آنان (میانگین ۵/۵۲)، استفاده از دانشجویان برای تهیه منابع (میانگین ۴/۳۰) و فیلتر شکن‌ها (میانگین ۴/۰۷) عنوان کرده‌اند، و کم‌ترین میزان استفاده از نوع کانال غیررسمی را، استفاده از گذرواژه (پس‌ورد) دانشگاه‌های خارجی و استفاده از گذرواژه (پس‌ورد) دیگران (میانگین ۳/۳۷)، و خرید فایل‌های (دانلودشده) غیر مجاز (میانگین ۳/۴۲) و

شرکت در گروه‌های بحث‌های الکترونیکی و تقاضا از اعضای گروه برای درخواست منابع اطلاعاتی (میانگین ۳/۹۶) برشمرده‌اند.

۴-۲-۳- پیامدهای استفاده از کانال‌های غیررسمی

پیامدهای استفاده از کانال‌های غیررسمی نیز در پرسشنامه مورد بررسی قرار گرفت. نتایج با استفاده از آزمون ناپارامتری فریدمن مورد تحلیل قرار گرفت. یافته‌ها در جدول زیر نشان داده شده است:

جدول ۴-۸- رتبه بندی پیامدهای بهره‌بری از کانال‌های غیررسمی

ردیف	پیامد	میانگین رتبه
۱	استفاده از کانال‌های غیررسمی تا چه حد باعث کاهش حجم تولیدات علمی می‌شود؟	۴/۵۸
۲	تهیه منابع اطلاعات علمی از کانال‌های غیررسمی تا چه حد اعتبار دارند؟	۵/۹۶
۳	تهیه منابع اطلاعات علمی از کانال‌های غیررسمی تا چه حد باعث افزایش تقلب و کپی‌کاری می‌شود؟	۶/۷۳
۴	از نظر اخلاقی استفاده از کانال‌های غیررسمی برای تهیه اطلاعات علمی تا چه حد می‌تواند صحیح باشد؟	۴/۱۱
۵	تهیه منابع اطلاعات علمی از کانال‌های غیررسمی تا چه حد باعث عدم اطلاع افراد از شبکه دانش می‌شود؟	۵/۴۶
۶	تهیه اطلاعات علمی از کانال‌های غیررسمی تا چه حد منجر به عدم توجه به رعایت حقوق مؤلفان می‌شود؟	۷/۳۸
۷	تهیه اطلاعات علمی از کانال‌های غیررسمی تا چه حد باعث سوگیری در ارائه اطلاعات می‌شود؟	۵/۳۲
۸	تهیه اطلاعات علمی از کانال‌های غیررسمی تا چه حد باعث عدم توجه به سایر منابع اطلاعاتی می‌شود؟	۵/۴۸
$X^2=128/65$ $Df=9$ $sig=0/01$		

همان‌طور که نتایج آزمون نشان می‌دهد، با توجه به مقدار آزمون X^2 (۱۲۸/۶۵) با آلفای ۰/۰۱ تفاوت معناداری بین ۸ پیامد بهره‌بری از کانال‌های غیررسمی وجود دارد. پاسخ‌دهندگان بارزترین پیامد بهره‌بری را، عدم توجه به رعایت حقوق مؤلفان (با میانگین ۷/۳۸)، افزایش تقلب و کپی‌کاری (با میانگین ۶/۷۳) و کم‌اهمیت‌ترین آنها صحیح بودن آن از نظر اخلاقی (با میانگین ۴/۱۱)، کاهش حجم تولیدات علمی (با میانگین ۴/۵۸) و ایجاد سوگیری در ارائه اطلاعات (با میانگین ۴/۳۲) اعلام نموده‌اند.

۴-۲-۴- بررسی انگیزه استفاده از روش‌های غیررسمی

به منظور پاسخ دهی به سؤال ۴ پژوهش، علت و انگیزه استفاده از کانال‌های غیررسمی، جدول زیر نشان‌دهنده درصد (۹ گویه)، علت استفاده از روش‌های غیررسمی از طرف پاسخ‌دهندگان می‌باشد:

جدول ۴-۹- درصد پاسخ‌های انگیزه استفاده از کانال‌های غیررسمی

ردیف	گویه‌ها	گزینه‌ها						جمع
		بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	بی پاسخ	
۱	دسترسی آسان به کانال‌های غیررسمی تا چه حد در میزان استفاده آنها مؤثر است؟	۲/۲	۴/۵	۱۹/۱	۴۶/۱	۲۲/۵	۵/۶	۱۰۰
۲	هزینه پایین کانال‌های غیررسمی تا چه حد در میزان استفاده آنها مؤثر است؟	۴/۵	۴/۵	۲۱/۳	۳۸/۲	۲۸/۱	۳/۴	۱۰۰
۳	زمانبر نبودن استفاده از کانال‌های غیررسمی تا چه حد در میزان استفاده از این روشها مؤثر است؟	۱/۱	۶/۷	۲۳/۶	۴۱/۶	۲۳/۶	۳/۴	۱۰۰
۴	زمانبر بودن تهیه مطالب از طریق کتابخانه تا چه حد در استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟	۲/۲	۱۱/۲	۱۵/۷	۴۱/۶	۲۷	۲/۲	۱۰۰
۵	عدم دسترسی به منابع اطلاعات علمی از طریق کتابخانه تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟	۱/۱	۲/۲	۱۰/۱	۳۴/۸	۴۹/۴	۲/۲	۱۰۰
۶	ارائه منابع اطلاعات علمی در شکل دلخواه تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟	۴/۵	۷/۹	۳۶	۳۰/۳	۱۸	۳/۴	۱۰۰
۷	مشکل پرداخت هزینه تهیه اطلاعات علمی از طریق رسمی تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟	۳/۴	۶/۷	۱۳/۵	۳۴/۸	۳۹/۳	۲/۲	۱۰۰
۸	بروز بودن مواد اطلاعاتی تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟	۱/۱	۳/۴	۱۱/۲	۱۲/۴	۲۱/۳	۵۰/۶	۱۰۰
۹	دستیابی پراکنده به منابع اطلاعات علمی تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟	۲/۲	۱۱/۲	۲۳/۶	۳۶	۲۰/۲	۶/۷	۱۰۰

همانطور که جدول فوق نشان می‌دهد؛ در پاسخ‌دهی به علت و انگیزه استفاده از کانال‌های غیررسمی، (۸۴/۲٪) از پاسخ‌دهندگان عنوان کرده‌اند که عدم دسترسی به منابع اطلاعاتی، و پس از آن (۷۴/۱٪) مشکل پرداخت هزینه تهیه اطلاعات، تا حد زیادی در استفاده آنها از کانال‌های غیررسمی مؤثر بوده است.

به منظور بررسی تفاوت معنادار بین هریک از عوامل انگیزشی استفاده از کانال‌های غیررسمی برای دستیابی به منابع اطلاعاتی (مقایسه هریک از عوامل انگیزشی با یکدیگر) از یک سو، و تعیین رتبه‌ها و اولویت‌های هریک از عوامل انگیزشی از سوی دیگر، از آزمون ناپارامتری فریدمن استفاده شد. جدول زیر نتایج این آزمون را نشان می‌دهد:

جدول ۴-۱۰- آزمون معناداری عوامل انگیزشی

ردیف	عوامل	میانگین رتبه
۱	دسترسی آسان به کانال‌های غیررسمی تا چه حد در میزان استفاده آنها مؤثر است؟	۵/۸۹
۲	هزینه پایین کانال‌های غیررسمی تا چه حد در میزان استفاده آنها مؤثر است؟	۶/۰۷
۳	زمانبر نبودن استفاده از کانال‌های غیررسمی تا چه حد در میزان استفاده از این روشها مؤثر است؟	۵/۸۱
۴	زمانبر بودن تهیه مطالب از طریق کتابخانه تا چه حد در استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟	۵/۹۹
۵	عدم دسترسی به منابع اطلاعات علمی از طریق کتابخانه تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟	۷/۲۹
۶	ارائه منابع اطلاعات علمی در شکل دلخواه تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟	۵/۰۶
۷	مشکل پرداخت هزینه تهیه اطلاعات علمی از طریق رسمی تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟	۶/۶۵
۸	بروز بودن مواد اطلاعاتی تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟	۳/۷۹
۹	دستیابی پراکنده به منابع اطلاعات علمی تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟	۵/۲۵
$X^2=170/74$ $Df=9$ $sig=0/01$		

نتیجه آزمون میزان درصد‌های پاسخ پاسخ‌دهندگان را تأیید کرد و نشان داد که با توجه به مقدار آزمون $X^2(170/74)$ با آلفای (۰/۰۱)، تفاوت معناداری بین ۹ عامل انگیزشی وجود دارد. به این معنا که پاسخ‌دهندگان، پر اهمیت‌ترین عامل‌های انگیزشی را عدم دسترسی به منابع اطلاعات علمی از

طریق کتابخانه (با میانگین ۷/۲۹)، مشکل پرداخت هزینه تهیه اطلاعات علمی از طریق رسمی (با میانگین ۶/۶۵) و هزینه پایین کانال‌های غیررسمی (با میانگین ۶/۰۷) و کم اهمیت‌ترین عامل‌های انگیزشی را بروز بودن مواد اطلاعاتی (با میانگین ۳/۷۹)، دستیابی پراکنده به منابع اطلاعات علمی (با میانگین ۵/۲۵) برشمرده‌اند.

اما برای سنجش وجود رابطه انگیزه پاسخ‌دهندگان در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی منابع اطلاعات علمی، از آزمون پارامتری پیرسون استفاده شد. نتیجه این آزمون در جدول زیر آمده است:

جدول ۴-۱۱- آزمون معناداری انگیزه و میزان استفاده

متغیر مستقل	متغیر وابسته	مقدار آزمون	معناداری	تفسیر
انگیزه‌ها	میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی	۳۰۲/.	۰/۰۱	رابطه معنادار و مثبت

همانطور که در جدول فوق نشان داده می‌شود با توجه به مقدار آزمون ۰/۳۰ و آلفای ۰/۰۱، رابطه معنادار و در سطح متوسط و مستقیمی بین انگیزه پاسخ‌دهندگان و میزان استفاده آنها از کانال‌های غیررسمی منابع اطلاعاتی علمی وجود دارد. هم‌چنین با توجه به مثبت بودن آزمون، می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که هر چه انگیزه پاسخ‌دهندگان بیش‌تر باشد میزان استفاده آنها از کانال‌های غیررسمی منابع اطلاعاتی علمی نیز بیش‌تر خواهد شد.

۴-۲-۵- نظر کتابداران درباره استفاده از روش‌های غیررسمی

برای پاسخ‌دهی به سؤال ۵ پژوهش، نظر کتابداران نسبت به استفاده از کانال‌های غیررسمی، پرسشنامه ۲ که حاوی ۱۶ سؤال بسته در ۵ مقیاس بود اجرا گردید. جدول زیر سابقه کاری کتابداران پاسخ دهنده به پرسشنامه را نشان می‌دهد:

جدول ۴-۱۲- سابقه کتابداران

تعداد	
۲۱	کم‌تر از ۵ سال
۱۶	از ۶ تا ۱۰ سال
۱۸	بیش از ۱۰ سال
۲	بی پاسخ
۵۷	جمع

پرسشنامه تنظیم شده از طریق پست الکترونیکی برای کتابداران ارسال شد. جدول زیر درصد پاسخ‌های کتابداران را به پرسشنامه نشان می‌دهد:

جدول ۴-۱۳- درصد پاسخ‌های کتابداران به روش‌های غیررسمی

ردیف	گویه‌ها	گزینه‌ها						جمع
		بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	بی پاسخ	
۱	تا چه حد منابع کتابخانه را در برطرف نمودن نیازهای اطلاعات علمی محققان کافی میدانید؟	۷	۳۳/۳	۴۵/۶	۳/۵	۷	۳/۵	۱۰۰
۲	تا چه حد محققان را در امر اطلاع‌یابی منابع اطلاعاتی یاری مینمایید؟	۳/۵	-	۲۹/۸	۴۷/۴	۱۷/۵	۱/۸	۱۰۰
۳	تا چه حد استفاده از روش‌های غیررسمی را در برطرف نمودن نیازهای اطلاعات علمی لازم میدانید؟	۱۹/۳	۵/۳	۲۶/۶	۳۶/۸	۱۰/۳	۱/۸	۱۰۰
۴	تا چه حد جهت پاسخگویی به پرسش‌های کاربران از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟	۷	-	۱۶/۳	۴۵/۶	۱۹/۳	۱۱/۸	۱۰۰
۵	تا چه حد کتابخانه میتواند مانع از ارجاع کاربران به استفاده از کانال‌های غیررسمی شود؟	۱۷/۵	۵/۳	۳۳/۳	۳۶/۸	۵/۳	۱/۸	۱۰۰
۶	پاسخگویی به نیازهای کاربران بهر طریقی، تا چه حد در جذب آنها به کتابخانه مؤثر است؟	۵/۳	-	۳/۵	۴۵/۶	۴۲/۱	۳/۵	۱۰۰
۷	تا چه حد برای دسترسی به اطلاعات علمی کاربران را تشویق به استفاده از کانال‌های غیررسمی میکنید؟	۲۴/۶	۲۲/۸	۲۶/۳	۱۷/۵	۳/۵	۵/۳	۱۰۰
۸	بنظر شما استفاده از کانال‌های غیررسمی برای دسترسی به اطلاعات تا چه حد اخلاقی است؟	۲۹/۸	۲۶/۳	۲۴/۶	۱۵/۸	۱/۸	۱/۸	۱۰۰

همانطور که در جدول فوق مشاهده می‌شود؛ ۴۰/۳٪ از کتابداران پاسخ دهنده منابع کتابخانه را در برطرف نمودن نیازهای اطلاعاتی محققان کافی نمی‌دانند.

۴۷/۱٪ از کتابداران پاسخ‌دهنده در پاسخ به گویه ۳ (تا چه حد استفاده از روش‌های غیررسمی را در برطرف نمودن نیازهای اطلاعات علمی لازم می‌دانید؟) استفاده از کانال‌های غیررسمی را برای محققان لازم می‌دانند؛ (۳۱/۱٪) از کتابداران از این روش‌ها استفاده زیادی دارند و علیرغم این که از نظر (۵۶/۱٪) آنها اخلاقی نیست ولی (۲۱٪) آنها کاربران را برای استفاده از این روش‌ها تشویق می‌کنند.

۴-۲-۵-۱- انگیزه استفاده از روش‌های غیررسمی از نظر کتابداران

از نظر کتابداران، علت‌های متفاوتی را می‌توان برای استفاده محققان از این روش‌ها برشمرد. جدول زیر بیانگر مقدار درصد این علت‌ها می‌تواند باشد:

جدول ۴-۱۴- درصد پاسخ‌های کتابداران به انگیزه استفاده از روش‌های غیررسمی

ردیف	گویه‌ها	گزینه‌ها						جمع
		بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	بی پاسخ	
۱	نبود امکانات کتابخانه تا چه حد در استفاده محققان از این روش‌ها مؤثر است؟	-	-	۱۵/۸	۴۵/۶	۳۶/۸	۱/۸	۱۰۰
۲	زمانبر بودن تهیه منابع اطلاعاتی، تا چه حد باعث استفاده محققان از این روش‌ها می‌شود؟	۵/۳	۱/۸	۲۴/۶	۳۸/۶	۲۴/۶	۵/۳	۱۰۰
۳	هزینه بالای تهیه منابع اطلاعات علمی، تا چه حد باعث استفاده محققان از این روش‌ها می‌شود؟	۵/۳	-	۱۵/۸	۳۸/۶	۳۸/۶	۱/۸	۱۰۰
۴	مشکل پرداخت تهیه منابع اطلاعات علمی تا چه حد منجر به استفاده محققان از این روش‌ها می‌شود؟	۵/۳	-	۲۲/۸	۳۳/۳	۳۵/۱	۳/۵	۱۰۰
۵	پراکندگی منابع اطلاعات علمی کشور تا چه حد باعث استفاده محققان از این روش‌ها می‌شود؟	۸/۸	-	۱۷/۵	۴۲/۱	۲۹/۸	۱/۸	۱۰۰
۶	دسترسی دشوار به منابع رسمی اطلاعات علمی کشور تا چه حد منجر به استفاده محققان از این روش‌ها می‌شود؟	۱/۸	۱/۸	۱۲/۳	۴۵/۶	۳۶/۸	۱/۸	۱۰۰
۷	بروز نبودن منابع اطلاعات علمی تا چه حد باعث استفاده محققان از این روش‌ها می‌شود؟	۵/۳	۱/۸	۲۴/۶	۴۲/۱	۲۴/۶	۱/۸	۱۰۰

همانطور که در جدول ملاحظه می‌شود از دید کتابداران، گویه نبود امکانات کتابخانه و دسترسی دشوار به منابع رسمی اطلاعات علمی کشور (با ۸۲/۴٪) و هزینه بالای تهیه منابع اطلاعات علمی (با ۷۷/۲٪)، بیش‌ترین علت استفاده محققان از این کانال‌ها می‌باشند.

برای مطالعه دقیق‌تر علت استفاده از کانال‌های غیررسمی برای دستیابی به اطلاعات از دید کتابداران، به بررسی وجود تفاوت معناداری بین هر یک از عوامل انگیزشی استفاده از کانال‌های غیررسمی منابع اطلاعاتی علمی از یک سو، و تعیین رتبه‌ها و اولویت‌های هر یک از عوامل انگیزشی از سوی دیگر از آزمون ناپارامتری فریدمن استفاده شد. نتایج آزمون در جدول زیر نشان داده شده است:

جدول ۴-۱۵- آزمون معناداری عوامل انگیزشی استفاده از کانال‌های غیررسمی از دید کتابداران

ردیف	عوامل انگیزشی	میانگین رتبه
۱	نبود امکانات کتابخانه تا چه حد در استفاده محققان از این روشها مؤثر است؟	۴/۳۵
۲	زمانبر بودن تهیه منابع اطلاعات علمی، تا چه حد باعث استفاده محققان از این روشها می‌شود؟	۳/۴۹
۳	هزینه بالای تهیه منابع اطلاعات علمی، تا چه حد باعث استفاده محققان از این روشها می‌شود؟	۴/۲۵
۴	مشکل پرداخت تهیه منابع اطلاعات علمی، تا چه حد منجر به استفاده محققان از این روشها می‌شود؟	۳/۸۶
۵	پراکندگی منابع اطلاعات علمی کشور تا چه حد باعث استفاده محققان از این روشها می‌شود؟	۳/۸۸
۶	دسترسی دشوار به منابع رسمی اطلاعات علمی کشور تا چه حد منجر به استفاده محققان از این روشها می‌شود؟	۴/۵۲
۷	بروز نبودن منابع اطلاعات علمی با تا چه حد باعث استفاده محققان از این روشها می‌شود؟	۳/۶۶
$X^2 = 18/49$ $Df = 6$ $sig = 0/01$		

همانطور که جدول فوق نشان می‌دهد، با توجه به مقدار آزمون $X^2 (18/49)$ با آلفای (۰/۰۱) تفاوت معناداری بین ۷ عامل انگیزشی، از دید کتابداران، وجود دارد.

به طوریکه، نتایج جدول نیز نشان می‌دهد که پاسخ‌دهندگان پر اهمیت‌ترین عامل‌های انگیزشی را دسترسی دشوار به منابع رسمی اطلاعات علمی کشور (با میانگین ۴/۵۲)، نبود امکانات کتابخانه (با میانگین ۴/۳۵) و هزینه بالای تهیه منابع اطلاعات علمی (با میانگین ۴/۲۵) اعلام نموده‌اند.

کم‌اهمیت‌ترین عامل‌های انگیزشی را زمانبر بودن تهیه منابع اطلاعات علمی (با میانگین ۳/۴۹)، بروز نبودن منابع اطلاعات علمی (با میانگین ۳/۶۶) و مشکل پرداخت تهیه منابع اطلاعات علمی (با میانگین ۳/۸۶) برشمرده‌اند.

در نتیجه می‌توان گفت که تفاوت معناداری بین استفاده از کانال‌های غیررسمی منابع اطلاعاتی علمی از دیدگاه کتابداران وجود دارد.

۴-۲-۵-۲- مناسب‌ترین کانال غیررسمی از نظر کتابداران

جدول زیر پاسخ‌های کتابداران را در پاسخ به این پرسش، نشان می‌دهد:

جدول ۴-۱۶- درصد انواع کانال‌های غیررسمی از دید کتابداران

ردیف	گویه‌ها	گزینه‌ها						جمع
		بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	بسی پاسخ	
۱	استفاده از گذرواژه دیگران	۲۱/۱	۳۸/۶	۱۵/۸	۱۵/۸	۷	۱/۸	۱۰۰
۲	استفاده از گذر واژه دانشگاه‌های خارجی	۲۲/۸	۲۱/۱	۲۲/۸	۲۱/۱	۱۰/۵	۱/۸	۱۰۰
۳	استفاده از فیلتر شکن‌ها	۱۴	۱۴	۳۱/۶	۲۶/۳	۸/۸	۵/۳	۱۰۰
۴	برقراری ارتباط با دوستان و تقاضای ارسال از آنها	۸/۸	-	۲۱/۱	۳۱/۶	۳۵/۱	۳/۵	۱۰۰
۵	شرکت در بحث‌های الکترونیکی و درخواست از آنها	۳/۵	۱/۸	۲۹/۸	۳۵/۱	۲۸/۱	۱/۸	۱۰۰
۶	استفاده از دانشجویان برای تهیه منابع	۱۷/۵	۵/۳	۴۳/۹	۲۲/۸	۸/۸	۱/۸	۱۰۰
۷	خرید دانه‌های غیر مجاز	۳۳/۳	۸/۸	۱۹/۳	۱۷/۵	۱۲/۳	۸/۸	۱۰۰

همانطور که جدول فوق بیانگر آن است، از دید کتابداران (۶۶/۷٪) برقراری ارتباط با دوستان و تقاضای ارسال از آنها را مناسب‌ترین گزینه، و نامناسب‌ترین آنها (۲۹/۸٪) خرید دانه‌های غیرمجاز می‌باشد.

اما به منظور پاسخ‌دهی دقیق‌تر که آیا تفاوت معناداری بین هر یک از کانال‌های غیررسمی منابع اطلاعاتی علمی از دیدگاه کتابداران وجود دارد یا خیر از یک سو و تعیین رتبه‌ها و اولویت‌های هر یک از کانال‌ها از سوی دیگر، از آزمون ناپارامتری فریدمن استفاده شد. نتایج در جدول زیر نشان داده شده است:

کتابداران جدول ۴-۱۷- آزمون معناداری کانال‌های غیررسمی از دید کتابداران

ردیف	کانال غیررسمی	میانگین رتبه
۱	استفاده از گذرواژه (پس‌ورد) دیگران	۳/۰۶
۲	استفاده از گذرواژه دانشگاه‌های خارجی	۳/۴۹
۳	استفاده از فیلتر شکنها	۳/۸۴
۴	برقراری ارتباط با دوستان و تقاضای ارسال از آنان	۵/۱۸
۵	شرکت در بحث‌های الکترونیکی و درخواست از آنها	۵/۲۸
۶	استفاده از دانشجویان برای تهیه منابع	۴/۰۱
۷	خرید فایل داندادهای غیرمجاز	۳/۱۳
$X^2=78/189$ $Df= 6$ $sig= 0/01$		

جدول فوق نشان می‌دهد که با توجه به مقدار آزمون $X^2(78/189)$ با آلفای (۰/۰۱)، تفاوت معناداری بین ۷ کانال غیررسمی از نقطه نظر کتابداران پاسخ‌دهنده وجود دارد.

به طوری که، نتایج جدول بیانگر آن است: پاسخ‌دهندگان مناسب‌ترین کانال غیررسمی را شرکت در بحث‌های الکترونیکی و درخواست از آنها (با میانگین ۵/۲۸)، برقراری ارتباط با دوستان و تقاضای ارسال از آنان (با میانگین ۵/۱۸) و استفاده از دانشجویان برای تهیه منابع (با میانگین ۴/۰۱) می‌دانند.

پاسخ‌دهندگان نامناسب‌ترین کانال غیررسمی دسترسی به اطلاعات علمی را، استفاده از گذرواژه (پس‌ورد) دیگران (با میانگین ۳/۰۶)، خرید فایل‌های داندوده غیرمجاز (با میانگین ۳/۱۳) و استفاده از گذرواژه (پس‌ورد) دانشگاه‌های خارجی (با میانگین ۳/۴۹) برشمرده‌اند.

فصل پنجم

بحث و نتیجه گیری

۵-۱- مقدمه

در این فصل به نتیجه‌گیری از یافته‌های پژوهش، می‌پردازیم:

۵-۲- بحث و نتیجه‌گیری

مطالعه بر روی پدیده جریان اطلاعات در محیط‌های رسمی و غیررسمی و مجازی از سالن‌های آرایش تا فرودگاه و کافی شاپ و غیره از سال ۱۹۹۰ شروع شده است و هم اکنون نیز در جریان است (نقل از شبیانی، ۱۳۸۹). پژوهش حاضر با هدف شناسایی شیوه‌های جایگزین دستیابی به اطلاعات علمی توسط متخصصان ایرانی و علت‌های انتخاب این مجراها انجام شده است. برای تحقق این امر، از آنجایی که تحقیقی در این باره گزارش نشده بود و پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه رفتار اطلاع‌یابی و میزان استفاده از منابع رسمی اطلاعات می‌باشد، لذا پس از شناسایی کانال‌های غیررسمی دستیابی به اطلاعات علمی، پرسشنامه‌ای محقق ساخته تنظیم گردید و از متخصصان مختلف درخواست شد که آن تکمیل نمایند. ۸۹ نفر از متخصصان حوزه‌های متفاوت آن را پاسخ دادند. نتایج نشان داد که یک سوم از محققان پاسخ دهنده برای دسترسی به منابع علمی از طریق کتابخانه با مشکل مواجه می‌باشند (۳۱/۶٪) و بیش از نیمی (۵۳/۹٪) از آنها برای خرید این منابع نیز دارای مشکلات هستند.

۵-۲-۱ بحث

۱- متخصصان ایرانی معمولاً از چه روش‌های غیر رسمی برای دستیابی به اطلاعات علمی مورد نیاز خود بهره می‌گیرند؟

پاسخ دهی به سؤال ۱ پژوهش را از ابعاد: منظور از دستیابی، و دیگر شناسایی نوع کانال‌های غیررسمی مورد استفاده، در نظر می‌گیریم. همان طور که در فصل ۴ و جدول ۴-۲ نشان داده شد. ۴۵٪ از متخصصان منظور دستیابی به کانال‌های غیررسمی را دستیابی به پایان نامه‌ها، ۳۷/۱٪ دستیابی به مقالات لاتین و ۳۱/۴٪ مقالات کنفرانس‌ها اعلام کرده‌اند. این نتیجه نیز با نتایج پژوهش‌های گزارش شده در دستیابی به منابع اطلاعاتی توسط زنگنه (۱۳۸۴)، نعمتی و بنی اقبال (۱۳۸۴)، گنجی (۱۳۸۸)، صفری راد (۱۳۸۸) و نورعلیزاده (۱۳۹۰) همخوانی دارد و بیانگر آن است که دستیابی به کتاب و مقاله‌های

منتشر شده لاتین از نظر کاربران دارای اولویت بیش‌تری برای استفاده و استناد دارند. در پژوهش‌های معروف و ممتاز (۲۰۱۰) نیز نشان داده شده است که کتاب دارای استفاده بیش‌تری بوده است.

این نتایج در حالی است که میانگین دستیابی به مقاله‌های فارسی زبان کم‌ترین مقدار (۲/۶) را نشان می‌دهد. مقایسه این میانگین‌ها بیانگر آن است که نیاز اطلاعاتی محققان ما با افزایش میزان دستیابی به انواع منابع اطلاعاتی لاتین (بیش از همه کتاب‌ها و مقاله‌ها)، تأمین می‌شود و برای دستیابی به منابع فارسی زبان، همانطور که دیگر پژوهش‌ها، زنگنه (۱۳۸۴)، نشان داده‌اند مشکل‌چندانی وجود ندارد و آنها می‌توانند با صرف اندک هزینه و وقت به مطلب مورد نیاز دسترسی داشته باشند.

در بعد دیگر شناسایی نوع کانال‌های غیررسمی مورد استفاده، ۷ کانال غیررسمی: استفاده از گذرواژه دیگران؛ استفاده از گذرواژه دانشگاه‌های خارجی؛ استفاده از فیلتر شکن‌ها؛ برقراری ارتباط با دوستان و تقاضای ارسال از آنها؛ مشارکت در بحث‌های الکترونیکی؛ استفاده از دانشجویان، و خرید (فایل‌های دانلود شده) غیر مجاز، برای دستیابی قرار گرفتند.

۲- میزان استفاده متخصصان ایرانی از روش‌های غیر رسمی چه اندازه است؟

در پاسخ‌دهی به میزان استفاده متخصصان از کانال‌های غیررسمی، در ابتدا باید اذعان نمود که با انجام آزمون تی ($t=8/80$) و با توجه به پایین بودن حد میانگین واقعی استفاده کانال‌های غیررسمی (۳۰/۳۰) از میانگین مورد انتظار از حد انتظار (۳۹) میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی اطلاعاتی پایین‌تر از حد مورد انتظار بوده است. این موضوع را می‌توان از دو جهت مورد بررسی قرار داد یکی آن که برای اکثر محققان ما استفاده از کانال‌های رسمی برای دستیابی به اطلاعات، شاید به لحاظ عمومیت بیش‌تر آن‌ها، دارای ارجحیت است آن چنان که در پژوهش انجام شده توسط نصیری (۱۳۸۴) نیز استفاده بیش‌تر از منابع رسمی، نشان داده شده است. از جهت دیگر، آن که احتمالاً چون پرسشنامه به پست الکترونیکی اعضای هیأت علمی ارسال شده بود و بسیاری از دانشگاه‌ها امکانات دستیابی به اطلاعات علمی مورد نیاز آنها را فراهم می‌نماید لذا لزومی به استفاده از کانال‌های غیررسمی (مطرح شده در پژوهش) برای آنها نیست.

اما پاسخ‌دهی به این سؤال با استفاده از درصد انجام شد. یافته‌ها نشان داد که کانال استفاده از گذرواژه دیگران (۷/۷٪)؛ استفاده از گذرواژه دانشگاه‌های خارجی (۱۳/۵٪)؛ استفاده از فیلتر شکن‌ها (۲۲/۵٪)؛ برقراری ارتباط با دوستان و تقاضای ارسال از آنها (۳۱/۵٪)؛ مشارکت در بحث‌های الکترونیکی (۱۳/۵٪)؛ استفاده از دانشجویان (۱۰/۱٪)، و خرید (فایل‌های دانلود شده) غیر مجاز (۸/۹٪)، مورد استفاده قرار می‌گیرند. همان‌طور که ملاحظه می‌شود نقش ارتباطات غیررسمی را در ارتباطات علمی نمی‌توان نادیده گرفت.

از آنجا که انسان‌ها بسیار اجتماعی هستند و بسیاری از آموخته‌ها و تجارب‌شان را از تعاملات اجتماعی به دست می‌آورند. برای بسیاری افراد در بیشتر موارد، رفتارهای اطلاع‌یابی شامل جذب و استفاده از دانش و اطلاعاتی است که در زندگی روزمره با آن برخورد می‌کنند و به نظر می‌رسد ۸۰ درصد از دانش خود را از جامعه و محیط طبیعی به دست می‌آورند. در همین راستا محققان ما، بیشترین نیازهای اطلاعاتی خود را از طریق مجراهای غیررسمی کسب اطلاعات، یعنی دوستان و همکاران خود برطرف می‌کنند و کانال برقراری ارتباط با دوستان و تقاضای میزان استفاده از انواع کانال‌های غیررسمی دارای بیشترین میزان استفاده است. انسان‌ها تمایل به جست‌وجوی اطلاعاتی دارند که به سهولت در دسترس قرار گرفته و این اطلاعات ترجیحاً از منابع بین فردی نظیر دوستان، اقوام و یا همکاران به دست می‌آید. نتایج پژوهش‌های انجام شده توسط زنگنه و نعمتی (۱۳۸۴)، نورعلیزاده و مقیمی (۱۳۹۰) محمدی و دوستدار (۱۳۸۷) نیز مؤید این موضوع است. هم‌چنین، مختارپور (۱۳۸۸)، نیز عنوان می‌کند از آنجا که انسان موجودی اجتماعی است و تأمین نیازهای طبیعی وی در بسیاری از مواقع، بدون تعامل با دیگر افراد جامعه و مشارکت در مناسبات اجتماعی امکانپذیر نیست. نیاز به اطلاعات نیز در کنار دیگر نیازهای ضروری، بشر را به پیروی از یکی از گروه‌های اجتماعی وادار ساخته است و لذا یکی از علل گرایش کاربران به منابع اطلاعاتی غیررسمی را اجتماعی بودن انسان می‌داند. در نظریه فیشر نیز می‌توان دریافت که بخش زیادی از اطلاعاتی که دریافت می‌کنیم در یک بافت یا زمینه اجتماعی^۱ و در

۱. یکی از مفاهیم اساسی که در حوزه علم اطلاعات ظهور کرده است، بافت می‌باشد. بافت به عنوان عنصری اساسی برای درک رفتارهای اطلاعاتی، توجه بسیاری از محققان به‌ویژه پژوهشگران حوزه کتابداری را به خود جلب کرده است. بافت در رفتار اطلاعاتی انسان، بوسیله پارامترهای مختلفی همچون زمان و مکان پیدایش نیاز اطلاعاتی، ویژگی‌های شرکت‌کنندگان در فرایند جستجو مانند اطلاعات مربوط به جمعیت، اجتماع، مشخصه‌های حرفه‌ای، آموزشی و رفتاری، هدف از جستجوی اطلاعات و غیره تعریف می‌شود (نقل در شیبانی، ۱۳۸۹).

قالب تعامل با افراد آشنا، اعضای خانواده و دوستانمان حاصل می‌شود. بنابراین بافت یا زمینه اجتماعی می‌تواند بر اطلاع‌یابی افراد و جریان اطلاعات تأثیرگذار باشد. انسان‌ها بسیار اجتماعی هستند و بسیاری از آموخته‌ها و تجرب‌شان را از تعاملات اجتماعی به دست می‌آورند. بررسی پژوهش‌های انجام شده در زمینه رفتار اطلاع‌جویی انسان از قبیل چن و هرنون^۱ (۱۹۸۲)، دورنس^۲ (۱۹۸۴)، واگان^۳ (۱۹۹۸)، ساپهلن^۴، هاگلند^۵، و کورنلیسن^۶ (۲۰۰۲) و هاگلند و اولسن^۷ (۲۰۰۸) نشان می‌دهد که گرایش کاربران به منابع اطلاعاتی شخصی و غیررسمی در زمره شاخص‌ترین ویژگی‌های رفتار اطلاعاتی انسان به شمار می‌آید. هم‌چنین ویلکینز و لیکي^۸ (۱۹۹۷) تعاملات شخصی و بین فردی^۹ را شاخص‌ترین مجرای اطلاعاتی غیررسمی می‌دانند (نقل در شیبانی، ۱۳۸۹).

۳- ارزیابی متخصصان ایرانی از استفاده از روش‌های غیررسمی چیست؟

برای ارزیابی و مقایسه و رتبه‌بندی میانگین استفاده آنها، از آزمون ناپارامتری فریدمن استفاده شد. نتایج نشان داد که تفاوت معناداری بین منظور استفاده از کانال‌های غیررسمی وجود دارد. باین معنا که میانگین استفاده از کانال‌های غیررسمی به منظور دستیابی به کتاب‌های لاتین (با میانگین ۴/۲۵)، مقاله‌های لاتین (با میانگین ۴/۰۷)، مقاله‌های کنفرانس‌ها (با میانگین ۳/۵۳) و سپس پایان‌نامه‌های لاتین (با میانگین ۳/۲۸) بیش‌ترین میزان را نشان داد. نتایج رتبه‌بندی اولویت استفاده از کانال‌های غیررسمی، نیز تفاوت معناداری بین ۷ نوع کانال غیررسمی نشان داد. به‌طوری که برقراری ارتباط با دوستان و تقاضای ارسال اطلاعات از آنها (با میانگین ۵/۵۲)؛ در اولویت قرار داشت. در اولویت‌های بعدی، استفاده از کانال دانشجویان (با میانگین ۴/۳۰) و سپس استفاده از فیلتر شکن‌ها (با میانگین ۴/۰۷) بیش‌ترین طریقه دستیابی به اطلاعات علمی برای محققان می‌باشد. کم‌ترین میزان استفاده نیز مربوط به استفاده از گذرواژه افراد دیگر و دانشگاه‌های خارجی (با میانگین ۳/۳۷) و خرید فایل‌های دانلود شده غیرمجاز (با میانگین ۳/۴۲) می‌باشد. مقایسه میانگین‌ها در این بعد نیز حاکی از آن است

1. Chen & Hernon

2. Durrance

3. Vaughan

4. Supphellen

5. Haugland

6. Korneliussen

7. Haglund & Olssen

8. Wilkins, J.; Leckie

9. Interpersonal Interactions

که محققان ما به اصول اخلاقی پایبند بوده و تلاش می‌کنند تا حد امکان از روش‌های غیرمجاز برای دستیابی به اطلاعات علمی مورد نیاز خود استفاده نمایند.

در بررسی ارزیابی متخصصان در استفاده از کانال‌های غیررسمی در دستیابی به اطلاعات، به پیامدهای آن نیز پرداخته شد. در بررسی پیامدهای استفاده از کانال‌های غیررسمی برای دستیابی به اطلاعات، تفاوت معناداری بین پیامدهای ارائه شده وجود دارد. به‌طوری‌که عمده‌ترین پیامد: عدم توجه به رعایت حقوق مؤلفان (با میانگین ۷/۳۸)، و افزایش تقلب و کپی‌کاری (با میانگین ۶/۷۳) و کم‌اهمیت‌ترین آنها بحث اخلاقی آن (با میانگین ۴/۱۱) و ایجاد سوگیری در ارائه اطلاعات (با میانگین ۴/۳۲) می‌باشد.

همانطور که قبلاً هم ذکر شد با توجه به عامل‌های پراهمیت در دستیابی به اطلاعات از نظر پاسخ دهندگان، بازبینی در نقش کتابخانه برای دستیابی به اطلاعات، تا حد زیادی می‌تواند در استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر باشد و از بروز پیامدهای منفی دیگر در این راستا جلوگیری شود.

۴- از دید متخصصان ایرانی، علت و انگیزه استفاده آنها از کانال‌های غیررسمی و همین‌طور ملاک انتخاب آنها چیست؟

برای پاسخ‌دهی به این سؤال ۹ گویه انگیزشی ارائه شد. ۸۴/۲٪ از پاسخ دهندگان عدم دسترسی به منابع اطلاعاتی را عمده‌ترین انگیزه استفاده از کانال‌های غیررسمی معرفی کرده‌اند. پس از آن (۷۴/۱٪) مشکل پرداخت هزینه تهیه اطلاعات قرار دارد. در بررسی بیش‌تر نتایج، تفاوت معناداری بین ۹ گویه ارائه شده مشاهده شد. به‌طوری‌که نتایج آزمون فریدمن نشان داد پاسخ‌دهندگان مهم‌ترین عامل را عدم دسترسی به منابع اطلاعات علمی از طریق کتابخانه (با میانگین ۷/۲۹)، می‌دانند. برای سنجش وجود رابطه بین انگیزه پاسخ‌دهندگان و میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی، آزمون پیرسون همبستگی مثبت را نشان داد یعنی هرچه انگیزه بیش‌تر شود میزان استفاده هم بالا می‌رود. در نتایج پژوهش‌های گزارش شده صفری‌راد (۱۳۸۸)، نورعلیزاده (۱۳۹۰) و کیانی و فامیل روحانی (۱۳۹۰) نیز نشان داده شده است که کمبود منابع کتابخانه از مهم‌ترین عوامل در عدم دستیابی به اطلاعات مورد نیاز می‌باشد لذا، همانطور که قبلاً هم به آن اشاره شده است، با ارائه

تهدیدات لازم از سوی مسئولان کتابخانه‌ها، بستری برای تمایل بیش‌تر استفاده از کتابخانه و کانال‌های رسمی دستیابی به اطلاعات، برای محققان فراهم خواهد شد.

مشکل پرداخت هزینه اطلاعات (با میانگین ۶/۶۵) و سپس هزینه پایین تهیه اطلاعات از کانال‌های غیررسمی (با میانگین ۶/۰۷) از اولویت‌های بعدی استفاده از کانال‌های غیررسمی است. همان‌طور که مختارپور (۱۳۸۸) مطرح می‌کند که انسان در موقعیت‌های مختلف درصدد کاهش هزینه‌های مصرفی خود می‌باشد و در هزینه‌های احتمالی برای اجناس ارزان‌تر به لحاظ اقتصادی می‌باشد. پس در هر زمان جوینده اطلاعات در فرآیند جستجو به منبعی برخورد که بهره‌گیری از آن با هزینه کم‌تری همراه باشد، الگوی صرفه‌جویی اقتصادی خودنمایی می‌کند.

به نظر می‌رسد که برای پاسخ‌دهندگان، بروز بودن مواد اطلاعاتی (میانگین ۳/۷۹) چندان اهمیت ندارد. این یافته با یافته‌های پژوهش‌های انجام شده بشیری (۱۳۸۶)، واعظی و نورافروز (۱۳۸۷) همخوانی ندارد. این موضوع شاید به دلیل طرح مشکلات بیش‌تر، در امر دستیابی به اطلاعات در این اواخر، می‌باشد آن‌چنان که منجر به کم رنگ شدن این عامل شده است.

۵- نظر کتابداران کتابخانه‌ها و اطلاع‌رسانان نسبت به استفاده از روش‌های غیررسمی چیست؟ در پرسشنامه دیگری که به منظور بررسی نظر کتابداران درباره استفاده از کانال‌های غیررسمی برای دستیابی به اطلاعات علمی انجام شد. ۴۰/۳٪ از کتابداران منابع کتابخانه را برای دستیابی محققان به اطلاعات علمی کافی نمی‌دانند، همان‌طور که ۳۱/۶٪ از محققان نیز ابراز داشته‌اند، و علیرغم نظر ۵۶/۱٪ آنها که استفاده از این کانال‌ها را اخلاقی نمی‌دانند ولی ۶۴/۹٪ آنها از این کانال‌های برای پاسخگویی به محققان استفاده زیادی دارند.

در بررسی دقیق علت استفاده از کانال‌های غیررسمی، نظرات کتابداران تا حدودی با نظرات محققان در پرسشنامه اول همخوانی داشت. آن‌چنان که کتابداران، دسترسی دشوار محققان به منابع علمی (با میانگین ۴/۵۲) و نیز عدم امکانات کتابخانه و هزینه بالای تهیه منابع اطلاعاتی (به ترتیب با میانگین ۴/۳۵ و ۴/۲۵) عنوان کرده‌اند از نظر محققان نیز بارزترین انگیزه استفاده عدم دسترسی به منابع اطلاعاتی از طریق کتابخانه (میانگین ۷/۲۹) و هزینه پایین تهیه اطلاعات از طریق کانال‌های

غیررسمی (میانگین ۶/۰۷) بوده است. این در حالی است که بروز نبودن منابع کتابخانه (با میانگین ۳/۶۶) از نظر کتابداران و بروز بودن مواد اطلاعاتی کانال‌های غیررسمی از نظر محققان (با میانگین ۳/۷۹) پایین‌ترین میزان میانگین را نشان می‌دهند.

در بررسی انواع کانال غیررسمی نیز تا حد زیادی بین این دو گروه همخوانی وجود دارد. به طوری که مناسب‌ترین کانال غیررسمی از نظر کتابداران و محققان، برقراری ارتباط با دوستان و تقاضا از آنها (به ترتیب با میانگین ۵/۱۸ و ۵/۵۲) و استفاده از دانشجویان (به ترتیب با میانگین ۴/۰۱ و ۴/۳۰) بوده است. نامناسب‌ترین نوع کانال غیررسمی نیز از منظر هر دو گروه خرید فایل‌های دانلود شده (با میانگین ۳/۱۳ و ۳/۴۲) و استفاده از گذرواژه دیگران (با میانگین ۳/۰۶ و ۳/۳۷) می‌باشد.

۶- چه توصیه‌ها و راهکارهای عملی برای استفاده مؤثر از مجراهای روش‌های دسترسی به اطلاعات می‌توان ارائه کرد؟

در رابطه با پاسخ‌دهی به سؤال ۶ پژوهش، توصیه‌ها و راهکارهای عملی برای دستیابی به اطلاعات، همانطوری که نتایج مطالعه نشان می‌دهد مشکلات دستیابی به منابع اطلاعات علمی را می‌توان در چند بعد بررسی نمود:

(در اینجا نکته قابل ذکر این است که راهکارهایی که در زیر ارائه می‌شود از پیشنهادهای متخصصان در پرسشنامه استخراج شده است و جهت استفاده بهینه از منابع موجود و جلوگیری از گسترش شیوه‌های غیرقانونی دستیابی به اطلاعات علمی می‌باشد)

- یک بعد مهم آن مربوط به کتابخانه‌ها و عدم کفایت منابع کتابخانه‌ای و نیز نبود زیر ساخت استاندارد مطلوب خدمات تحویل مدرک است. که در اینجا لزوماً باید برای برطرف نمودن نیاز اطلاعاتی و دستیابی محققان به منابع اطلاعاتی، بحث اختصاص بودجه کافی برای خرید و یا اشتراک (مجلات خارجی) و همکاری یا امانت‌گیری بین کتابخانه‌ای مطرح شود. در این راستا؛ دارا بودن آیین‌نامه و اساسنامه مشخص در کتابخانه و سازمان‌ها که اساس آن سهولت و سرعت دسترسی بیش‌تر اطلاعات را برای محققان، مدنظر داشته باشد. پیش‌بینی زیرساخت‌های لازم جهت ارائه خدمات الکترونیکی و حضوری استاندارد مانند خدمات میز مرجع، خدمات تحویل مدرک و اشاعه‌گزینشی اطلاعات از طریق همیار- کتابخانه‌های بزرگ و معتبر کشور-

انعقاد تفاهم‌نامه و توافق‌نامه‌ها همکاری با کتابخانه‌های بزرگ دنیا جهت استفاده الکترونیکی از اطلاعات آنها برای پاسخگویی نیاز مراجعان ضمن کاهش هزینه‌های تهیه و ساماندهی منابع امکان دستیابی سریع و آسان را فراهم می‌کند.

البته کتابخانه پژوهشگاه هر از گاهی از پایگاه‌های اطلاعاتی (آزمایشی) خارجی بطور رایگان و موقت، جهت سرویس‌دهی استفاده می‌کند.

- به علت ظهور اینترنت و گرایش روزافزون کاربران به این دنیای مجازی، بهره‌گیری از شیوه‌های نوین مانند طراحی وب سایت برای کتابخانه، هم چنین ایجاد امکان خرید دسته جمعی را برای دانشجویان و متقاضیان استفاده از منابع اطلاعاتی، می‌تواند توجه کاربران را به منابع و خدمات کتابخانه معطوف نماید. و در جهت برطرف نمودن موانع موجود (اعم از مشکل پرداخت و مشکل تهیه اطلاعات)، گامی مؤثر باشد.
- بعد دیگر آن مربوط به ایجاد امکانات و تجهیزات دسترسی یکسان برای تمامی محققان، در سطوح اساتید و دانشجویان، می‌باشد. آنچنان که محقق در مراجعه به برخی از مراکز دانشگاهی دریافت که برای برخی از اساتید (با پرداخت هزینه بسیار کم) وجود دارد (امکان دستیابی به بسیاری از منابع اطلاعاتی مانند پایگاه IEEE به صورت جزیره‌ای انجام می‌شود) و برای برخی دیگر، تهیه منابع علاوه بر پرداخت هزینه بالای آن، مصادف با طی کردن مسیرهایی پریچ و خم و سپری کردن زمانی طولانی می‌باشد. آن چنان که محقق، علیرغم میل باطنی‌اش، به دنبال راه‌های جایگزین خواهد بود.
- به نظر می‌رسد برخورداری از یک نظام ملی اطلاع رسانی کارآمد می‌تواند در این زمینه کارگشا باشد. چنین نظامی وظیفه هماهنگی فعالیت‌های تولید اطلاعات را بر عهده خواهد داشت و از نظر مالی از آن حمایت می‌کند. در حال حاضر پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات متولی گردآوری و ساماندهی تولیدات علمی کشور را بعهده دارد و می‌تواند در این زمینه به لحاظ بودجه‌ای که در اختیار دارد هزینه‌های دستیابی را به حداقل برساند.
- عضویت قانونی تمامی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی در کنسرسیوم‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی تمام متن را نیز می‌توان به عنوان یک راه حل مورد بررسی قرار داد.
- برگزاری کارگاه‌های آموزشی و اجلاس‌های حضوری و مجازی نیز می‌تواند کمک مؤثر برای تهیه منابع اطلاعات علمی لازم باشد.
- ایجاد شبکه‌ای برای تبادل اطلاعات علمی متخصصان کشور.

البته در کشور ما نیز، به منظور اشتراک در انواع منابع کتابخانه‌ها و دسترسی مستقیم به آن‌ها، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، طرح‌هایی اجرا شده است که به علت مشکلات چندان موفقیتی نداشته‌اند. که در زیر آورده می‌شود:

طی سال‌های ۱۳۷۴-۱۳۷۷، پس از اجرای یک طرح آزمایشی با عنوان «طرح تعمیم خدمات کتابخانه‌های تخصصی به افراد غیر عضو»، از سال ۱۳۷۸ با مدیریت مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران اقدام به اجرای رسمی این طرح با عنوان «طرح غدیر: عضویت فراگیر کتابخانه‌ها» نموده است. بر اساس این طرح، ۲۳۴ کتابخانه وابسته به ۶۶ دانشگاه و مؤسسه پژوهشی در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به صورت داوطلبانه منابع خود را مستقیماً در اختیار اعضای این طرح قرار داده‌اند. کاربران این طرح می‌توانند بدون عضویت در کتابخانه‌های زیر پوشش آن (کتابخانه‌های مقصد)، مانند اعضای معمولی با مراجعه مستقیم به آن‌ها از منابعشان به صورت رایگان استفاده نمایند (بیرامی و علیدوستی، ۱۳۸۲). نتایج این طرح طبق گزارش بیرامی و علیدوستی، به طور متوسط حدود ۶۰ درصد از کاربران مستقر در تهران میزان اثرگذاری طرح غدیر را در حد «زیاد» ارزیابی کرده‌اند و در مجموع ۲/۷۱ درصد از کاربران از طرح غدیر در حد «زیاد» راضی بوده‌اند. عمده‌ترین محدودیت‌ها و مشکلات احتمالی طرح غدیر از دیدگاه کاربران نیز به ترتیب عبارت بودند از: نبود فهرست‌های مشترک و فهرستگان‌ها (اعم از چاپی و پیوسته)، عدم همکاری برخی از کتابخانه‌ها، عوامل فناورانه، تبعیض قائل شدن برخی از کتابخانه‌ها بین مراجعان خود و دیگر کتابخانه‌ها، کافی نبودن تعداد کتابخانه‌های عضو، نارضایتی برخی از کتابخانه‌های بزرگ به سبب افزایش تعداد مراجعان، قوانین دست و پا گیر اداری (پناهی، ۱۳۸۴).

و طرح دیگر: امین، که نام یک طرح ملی امانت بین کتابخانه‌ایست و از سال ۱۳۷۹ با توافق میان کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی زیر نظر وزارت علوم آغاز به کار کرده است. این تحقیق به بررسی میزان استفاده و تحلیل هزینه-سودمندی این طرح در میان کتابخانه‌های دانشگاهی دانشگاه‌های زیرنظر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در تهران در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۸ می‌پردازد. کتابخانه‌های مشارکت‌کننده در آن جدیت لازم را در گردآوری و ثبت آمار استفاده به کار نمی‌گیرند و کندی روند تامین مدارک و نیز آگاهی کم مخاطبان از مشکلات این طرح می‌باشد (باغستانی، ۱۳۸۸).

فهرست منابع

منابع:**منابع فارسی**

- ادهمی، اعظم. ۱۳۸۳. اطلاع یابی و رفتار اطلاع یابی چیست؟ مجله اطلاع رسانی. ۹(۲).
- اسلامی، عباس. ۱۳۸۶. بررسی رفتار اطلاع یابی دانشجویان دکتری دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران در استفاده از اینترنت و منابع الکترونیکی در تحقیقات کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاهی ۴۶(۳و۴): ۱۳۳.
- باغستانی، گلرزه. ۱۳۸۸. تحلیل هزینه - سودمندی طرح امین در کتابخانه های دانشگاه های دولتی مستقر در شهر تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد. گروه کتابداری و اطلاع رسانی. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- بردستانی، مرضیه. ۱۳۸۳. رفتار اطلاع یابی متخصصان شاغل در ادارات شرکت ملی نفت مناطق جنوب . مجله فصلنامه کتاب ۵۷(۱): ۹۷.
- بشیری، جواد. ۱۳۸۶. بررسی نیازهای اطلاعاتی اعضای هیأت علمی سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی در مجله پژوهش و سازندگی ۷۵(۲): ۵۰.
- پاکدامن نائینی، مریم، و امیررضا اصنافی. (۱۳۸۶). فرایند تبخیر در مفهوم اطلاعات. ارائه شده در همایش چالش های علم اطلاعات. دانشگاه اصفهان. ۹ و ۱۰ خرداد.
- پاول، رونالد. ۱۳۸۵. روش های اساسی پژوهش برای کتابداران. ترجمه نجلا حریری. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.

پناهی، سیروس. ۱۳۸۴. ارزیابی طرح غدیر از دیدگاه کاربران (تهران-۱۳۸۳). فصلنامه علوم و فناوری اطلاعات ۲۱ (۱): ۱-۲۰.

جوکار، عبدالرسول، و مرضیه رستمی فروشانی. ۱۳۸۲. بررسی رفتارهای اطلاع‌یابی معلمان پژوهنده در نواحی آموزش و پرورش شهر شیراز. مجله مطالعات تربیتی و روانشناسی ۸ (۳ و ۴): ۱۴۵.

خاکپور، علی. ۱۳۸۳. بررسی رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی. مجله فصلنامه کتاب ۵۷ (۱): ۸۸.

داورپناه، محمدرضا. ۱۳۸۱. جستجوی اطلاعات علمی و پژوهشی در منابع چاپی و الکترونیکی. تهران: دبیرش.

داورپناه، محمدرضا. ۱۳۸۶. ارتباط علمی نیاز اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی. تهران: نشر چاپار.

راد، ایرج. ۱۳۸۸. رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی در استفاده از شبکه جهانی وب در مجله کتابداری و اطلاع‌رسانی ۴۷ (۳): ۱۴۱.

رجبی، عباس. ۱۳۸۸. بررسی استفاده از نشریات الکترونیکی پایگاه‌های اطلاعاتی تحت وب در دانشگاه امام صادق. تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی (پیام کتابخانه سابق ۵۷ (۲): ۱۹۳.

رضویه، اصغر. و مهسا فیاضی. ۱۳۸۸. بررسی تأثیر اینترنت بر رفتار اطلاع‌یابی آموزشی و پژوهشی دانشجویان دانشگاه شیراز. مجله رهیافتی نو در مدیریت آموزشی. سال دوم ۴ (۲): ۱.

شریفی، سمیه. (۱۳۸۶). شناسایی و تحلیل ابعاد (عوامل) محیط‌های اطلاعاتی کارکنان دانشگاه شهید چمران اهواز و بررسی رابطه میان این عوامل با وضعیت اجتماعی-اقتصادی آن‌ها. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. دانشگاه اهواز.

شیبانی، بهناز. ۱۳۸۹. شناسایی محیط‌های اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز و رابطه این محیط‌ها با مهارت‌های سواد اطلاعاتی آنان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. کتابداری و اطلاع‌رسانی. دانشگاه شهید بهشتی.

صفری راد، فاطمه. ۱۳۸۸. نیازهای اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز. مجله فصلنامه کتاب ۶۰(۴): ۸۸.

طلاچی، هما. ۱۳۷۵. نیازهای اطلاعاتی متخصصان حوزه علوم پزشکی در ایران و جهان. فصلنامه کتاب ۷(۴): ۴۳-۵۸.

کیانی خوزستانی، حسن، سید علی اکبر فامیل روحانی و رقیه نصیرنژاد (۱۳۹۰). نقش کتابخانه دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر در تأمین نیازهای اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی این دانشگاه. مجله الکترونیکی ارتباط علمی. پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران ۱۹(۱).

گنجی، شهلا، محمد حسین دیانی، و فیض اله فروغی. ۱۳۸۸. بررسی نیازهای اطلاعاتی و رفتار اطلاع‌یابی اعضای هیأت علمی دانشگاه رازی کرمانشاه. مجله کتابداری و اطلاع‌رسانی ۴۸(۴): ۷۳.

محمدی، کورش، و یحیی دوستدار. ۱۳۸۷. نقش کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق(ع) در تأمین نیازهای اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی آن دانشگاه. مجله تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی ۴۸(۳و۴): ۱۷۵.

مختارپور، رضا. ۱۳۸۸. منابع غیررسمی اطلاعات و رفتار اطلاعاتی: کنکاش در علل و عوامل گرایش کاربران به منابع اطلاعاتی غیررسمی. مجله علوم و فناوری اطلاعات ۲۴(۴): ۱۲۷-۱۴۱.

ملکی، الهه. ۱۳۸۴. فرآیند اطلاع‌جویی و کاوش پیاپی: تعامل (کاوش پیاپی غیر مستقیم). مجله الکترونیکی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران ۵(۱).

میرزاده، محمدرضا. www.M-Mirzadeh.Blogfa.com. (دسترسی در ۱۳۹۰/۱۰/۴).

نصیری، مازیار. ۱۳۸۴. بررسی رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی بهبهان. مجله تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی ۴۳(۲): ۱۵۳.

نعمتی، منیژه، و ناهید بنی اقبال. ۱۳۸۴. اطلاع‌یابی متخصصان علوم زلزله در پژوهشگاه بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله. مجله زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله ۲۹(۳و۲): ۷۲.

نورعلیزاده فرشته و مهدی مقیمی. ۱۳۹۰. بررسی رفتار اطلاع یابی اساتید دانشگاه آزاد اسلامی میانه به اطلاعات تخصصی و تأثیر آن بر روزآمدسازی اطلاعات دانشگاه. مجله الکترونیکی ارتباط علمی. پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران ۱۹(۱).

نوروزی تلخابی، مهدی، و مهدی علیپور حافظی. ۱۳۸۹. بررسی رفتار اطلاع یابی اعضای هیأت علمی دانشگاه اراک در استفاده از اینترنت. مجله دانش شناسی (علوم کتابداری و اطلاع رسانی و فناوری اطلاعات ۱۰ (۳): ۸۱.

نوشین فرد، فاطمه. ۱۳۸۱. در دایره المعارف کتابداری و اطلاع رسانی. (ج. ۱). تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

نوکاریزی، محسن. محمد رضا داورپناه. ۱۳۸۵. تحلیل الگوهای رفتار اطلاع یابی. مجله کتابداری و اطلاع رسانی ۳۴ (۲): ۱۱۹.

واعظی، رضا. و حسین نورافروز. ۱۳۸۷. مقایسه رفتار اطلاع یابی اینترنتی دانشجویان و اعضای هیأت علمی دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبائی. مجله علوم مدیریت ایران ۱۱ (۳): ۱۰۱-۱۲۹.

هومن، حیدر علی. ۱۳۷۰. استنباط آماری در پژوهش رفتاری.

<http://www.payannameha.com/?Ip=1678&PIp=1678&PLevel=2> (دسترسی در ۱۳۹۰/۱۰/۴).

یاری زنگنه، مرضیه. ۱۳۸۴. بررسی نیازهای اطلاعاتی و رفتار اطلاع یابی اعضای هیأت علمی دانشگاه خلیج فارس مجله اطلاع شناسی ۱۰ (۳ و ۴): ۱۳۷.

یمین فیروز، موسی. محمد رضا داورپناه. ۱۳۸۴. نیاز اطلاعاتی رفتار و الگوی اطلاع یابی. مجله فصلنامه کتاب ۶۳ (۳): ۱۲۳-۱۳۲.

منابع لاتین

Callinan, Joanne E. 2005. Information seeking behavior of undergraduate biology students: A comparative analysis of first year and final year students in university College Dublin. Library review 54 (2): 86-99.

<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1463495&show=html>.(Accessed on 16 Des. 2011)

Case, Donald O. 2007. Looking for Information. A survey of research on information seeking, needs and behavior. Academic Press is an imprint of Elsevier.

Fisher, Karen E. Sanda Erdelez, and Lynne McKechnie. 2005. Theories of information behavior. United states of America. Information Today Inc.

Fisher, Karen. E., et al. (2005). Something old, something new: Preliminary findings from an exploratory study about people's information habits and information grounds. Information Research, 10(2), paper 223 Available at: <http://InformationR.net/ir/10-2/paper223.html>(Accessed on 1 Feb. 2012).

Gupta, Dinesh K. 2011. Use pattern of print and electronic Journals at the Kurukshetra University, India. Program: electronic library and information systems 45 (2).

<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1921949&>

.(Accessed on 16 Des. 2011).

Hakim Silvio, Dominic. 2006. The information needs and information seeking behavior of immigrant Southern Sudanense youth in the city of London, Ontario. Library Review 55 (4): 259-266.

<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1550471>.

.(Accessed on 16 Des. 2011).

Haugland L. and P. Olsson. 2008. The impact of University on changes in information behavior among Academic Researches : A Multiple Case study. *The Journal of Academic Librarianship* 34(1): 52-59.

Jamali, Hamid Reza, and David Nicholas. 2008. Information- seeking behavior of Physicists and Astronomers. *Aslib Proceedings*.60(5):463-473.

Marouf, Laila. and A. Anwar Mumtaz. (2010). Information-seeking behavior of the social sciences faculty at Kuwait University. *Library Review* 59 (7):.532 – 547.

http://www.aqlibrary.org/index.php?module=TWArticles&file=index&func=view_pubarticles&did=25&pid=11. (Accessed on 16 Des. 2011).

Meho, L.I. & Tibbo, R.H. 2003. Modeling the information- seeking behavior of social scientists: Ellis's study revisited. *Journal of the American society for Information Science and Technology*, 54(6), 570-587.

Naushad Ali, P.M., and Faizul Nisha. 2011. Use of e-journals among research scholars at central science library, university of Delhi. *Collection Building* 30 (1):53-60.

<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1902103>.

(Accessed on 16 Des. 2011).

Nicholas, David. Ian Rowlands, Paul Huntington, and Hamid Reza Jamali. 2010. Diversity in the e-journal use and information seeking behavior UK researchers. *Journal of documentation* 66(3):409-432.

<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=1858329>.

(Accessed on 16 Des. 2011).

Nicholas, David. Paul Huntington, Hamid Reza Jamai, Ian Rowlands, and Maggie Fieldhouse. 2009. Student digital information seeking behavior in context. *Journal of documentation* 65(1):106-132.

Teck Chai, Lau . and Yeoh Kim Hong .(2009). The effects of gender and level study on learning behavior of business undergraduates: a Malaysian example. *Journal of applied research in higher education* 1(2):15 – 22.

Wales, Tim. 2000. Practice makes perfect, vets information seeking behavior and information use explored. 2000. Aslib Proceedings 52 (7): 235 – 246.

Zhang, Liyi, Ye Pinghao, and Liu Qihua. 2011. A survey of the use of electronic resources at seven universities in Wuhan, China. Program: electronic library and information systems 45 (1):67-77.

پیوست‌ها

پرسشنامه ۱

استاد گرامی

در کشور ما پژوهشگران، در دستیابی به اطلاعات علمی، علاوه بر مسیرهای رسمی (کتابخانه‌ای و غیر کتابخانه‌ای مانند خرید کتاب از کتابفروشی و یا امانت منابع علمی از دوستان)، به دلایل مختلف از مجراهای غیر رسمی، به طور مثال استفاده از اشتراک فرد دیگر؛ و یا خریدهای غیر مجاز، استفاده می‌کنند.

این پژوهش قصد دارد به بازشناسی شیوه‌های جایگزین دستیابی به اطلاعات علمی توسط متخصصان ایرانی و علت‌های انتخاب این مجراها پردازد و در صورت امکان راه حلی برای دستیابی بهتر متخصصان به اطلاعات مورد نیاز، ارائه کند. خواهشمند است با اختصاص اندکی از وقت و ارائه نظرات خود، ما را در این امر یاری فرمایید. پیشاپیش از همکاری شما صمیمانه سپاسگزاریم. مطمئناً اطلاعات شما محرمانه باقی می‌ماند.

مریم خسروی - عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات

khosravi@irandoc.ac.ir

ردیف	سؤال	گزینه			
		بسیار کم	کم	متوسط	زیاد
		بسیار زیاد			
۱	تا چه حد برای دسترسی به منابع اطلاعات علمی از طریق کتابخانه با مشکل مواجه هستید؟				
۲	تا چه حد برای خرید منابع اطلاعات علمی با مشکل مواجه هستید؟				
۳	تا چه حد کتابخانه به شما در دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی کمک می‌کند؟				
کانالهای غیر رسمی					

۴	تا چه حد برای دسترسی به پایان نامه‌ها از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟				
۵	تا چه حد برای دسترسی به کتابهای لاتین از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟				
۶	تا چه حد برای دسترسی به مقاله‌های کنفرانسها از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟				
۷	تا چه حد برای دسترسی به مقاله‌های لاتین از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟				
۸	تا چه حد برای دسترسی به مقاله‌های فارسی از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟				
۹	تا چه حد برای دسترسی به سایر منابع اطلاعاتی از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟				
۱۰	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از گذرواژه (پس ورد) دیگران استفاده می‌کنید؟				
۱۱	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از گذرواژه (پس ورد) دانشگاههای خارجی استفاده می‌کنید؟				
۱۲	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از فیلترشکنها استفاده می‌کنید؟				
۱۳	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از برقراری ارتباط با دوستان و تقاضای ارسال از آنان، استفاده می‌کنید؟				
۱۴	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی در گروههای بحثهای الکترونیکی شرکت و از اعضای گروه درخواست منابع اطلاعاتی می‌کنید؟				
۱۵	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از دانشجویان برای تهیه منابع، استفاده می‌کنید؟				
۱۶	تا چه حد برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از خرید (فایلهای دالودشده) غیر مجاز، استفاده می‌کنید؟				
۱۷	در صورتی که برای دسترسی به انواع منابع اطلاعات علمی از سایر روشهای غیر رسمی استفاده می‌کنید نام ببرید.				
	لطفاً میزان آنرا مشخص فرمایید.				
عوامل انگیزشی استفاده از کانال‌های غیررسمی					
بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	

۱۸	دسترسی آسان به کانال‌های غیررسمی تا چه حد در میزان استفاده آنها مؤثر است؟				
۱۹	هزینه پایین کانال‌های غیررسمی تا چه حد در میزان استفاده آنها مؤثر است؟				
۲۰	زمانبر نبودن استفاده از کانال‌های غیررسمی تا چه حد در میزان استفاده از این روشها مؤثر است؟				
۲۱	عدم دسترسی به منابع اطلاعات علمی از طریق کتابخانه تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟				
۲۲	زمانبر بودن تهیه مطالب از طریق کتابخانه تا چه حد در استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟				
۲۳	ارائه منابع اطلاعات علمی در شکل دلخواه تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟				
۲۴	مشکل پرداخت هزینه تهیه اطلاعات علمی از طریق رسمی تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟				
۲۵	بروز بودن مواد اطلاعاتی تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟				
۲۶	دستیابی پراکنده به منابع اطلاعات علمی تا چه حد در میزان استفاده از کانال‌های غیررسمی مؤثر است؟				
۲۷	سایر عوامل مؤثر در دسترسی به منابع اطلاعات علمی از طریق کانال‌های غیررسمی را نام ببرید. لطفاً میزان آن را مشخص فرمایید.				
		بسیار کم	کم	متوسط	زیاد
		بسیار زیاد			
۲۸	استفاده از کانال‌های غیررسمی تا چه حد باعث کاهش حجم تولیدات علمی می‌شود؟				
۲۹	تهیه منابع اطلاعات علمی از کانال‌های غیررسمی تا چه حد اعتبار دارند؟				
۳۰	تهیه منابع اطلاعات علمی از کانال‌های غیررسمی تا چه حد باعث افزایش تقلب و کپی کاری می‌شود؟				
۳۱	از نظر اخلاقی استفاده از کانال‌های غیررسمی برای تهیه اطلاعات علمی تا چه حد می‌تواند صحیح باشد؟				
۳۲	تهیه منابع اطلاعات علمی از کانال‌های غیررسمی تا چه حد باعث عدم اطلاع افراد از شبکه دانش می‌شود؟				

					تهیه اطلاعات علمی از کانال‌های غیررسمی تا چه حد منجر به عدم توجه به رعایت حقوق مؤلفان می‌شود؟	۳۳
					تهیه اطلاعات علمی از کانال‌های غیررسمی تا چه حد باعث سوگیری در ارائه اطلاعات می‌شود؟	۳۴
					تهیه اطلاعات علمی از کانال‌های غیررسمی تا چه حد باعث عدم توجه به سایر منابع اطلاعاتی می‌شود؟	۳۵
					راهکار پیشنهادی شما جهت ترغیب به استفاده یا عدم استفاده کاربران از کانال‌های غیررسمی، برای دستیابی به اطلاعات علمی چیست؟	۳۶
					سایر پیامدهای استفاده از کانال‌های غیررسمی برای تهیه اطلاعات علمی را لطفاً نام ببرید.	۳۷
					لطفاً میزان آن‌را مشخص فرمایید.	

پرسشنامه ۲

کتابدار محترم

در کشور ما پژوهشگران، در دستیابی به اطلاعات علمی، علاوه بر مسیرهای رسمی (کتابخانه‌ای و غیر کتابخانه‌ای مانند خرید کتاب از کتابفروشی و یا امانت منابع علمی از دوستان)، به دلایل مختلف از مجراهای غیر رسمی، به طور مثال استفاده از اشتراک فرد دیگری؛ و یا خرید غیر مجاز منابع اطلاعات علمی و.. استفاده می‌کنند.

این پژوهش درصدد آن است تا نگرش شما کتابدار ارجمند را در استفاده از شیوه‌های جایگزینی دستیابی به اطلاعات علمی به کار گرفته شده توسط متخصصان ایرانی و علت‌های انتخاب این مجراها را از نقطه نظر شما کتابدار محترم، بداند و در صورت امکان برای دستیابی بهتر متخصصان به اطلاعات مورد نیاز، راه حلی را برای این مشکل بیابد. خواهشمند است با اختصاص کمی از وقت و ارائه نظرات خود، ما را در این امر یاری فرمایید. پیشاپیش از همکاری شما صمیمانه سپاسگزاریم. مطمئناً اطلاعات شما محرمانه باقی می‌ماند.

مریم خسروی - عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات

khosravi@irandoc.ac.ir

چند سال سابقه کار کتابداری دارید؟ کمتر از ۵ سال ☐ از ۶ تا ۱۰ سال ☐ بیش از ۱۰ سال ☐

ردیف	سؤال	گزینه			
		بسیار کم	کم	متوسط	زیاد
۱	تا چه حد منابع کتابخانه را در برطرف نمودن نیازهای اطلاعات علمی محققان کافی میدانید؟				
۲	تا چه حد محققان را در امر اطلاع‌یابی منابع اطلاعات علمی یاری مینمایید؟				
۳	تا چه حد استفاده از روشهای غیر رسمی را در برطرف نمودن نیازهای اطلاعات علمی محققان لازم میدانید؟				
۴	تا چه حد جهت پاسخگویی به پرسش‌های کاربران از کانال‌های غیررسمی استفاده می‌کنید؟				
۵	تا چه حد کتابخانه می‌تواند مانع از ارجاع کاربران به				

					استفاده از کانال‌های غیررسمی شود؟	
					۶ پاسخگویی به نیازهای کاربران بهر طریقی، تا چه حد در جذب آنان به کتابخانه مؤثر است؟	
					۷ تا چه حد برای دسترسی به اطلاعات علمی کاربران را تشویق به استفاده از کانال‌های غیررسمی می‌کنید؟	
					۸ بنظر شما استفاده از کانال‌های غیر رسمی برای دسترسی به اطلاعات علمی تا چه حد اخلاقی است؟	
					۹ نبود امکانات کتابخانه تا چه حد در استفاده محققان از این روشها مؤثر است؟	
					۱۰ زمانبر بودن تهیه منابع اطلاعات علمی، تا چه حد باعث استفاده محققان از این روشها می‌شود؟	
					۱۱ هزینه بالای تهیه منابع اطلاعات علمی، تا چه حد باعث استفاده محققان از این روشها می‌شود؟	
					۱۲ مشکل پرداخت تهیه منابع اطلاعات علمی، تا چه حد منجر به استفاده محققان از این روشها می‌شود؟	
					۱۳ پراکندگی منابع اطلاعات علمی کشور تا چه حد باعث استفاده محققان از این روشها می‌شود؟	
					۱۴ دسترسی دشوار به منابع رسمی اطلاعات علمی کشور تا چه حد منجر به استفاده محققان از این روشها می‌شود؟	
					۱۵ بروز نبودن منابع اطلاعات علمی با تا چه حد باعث استفاده محققان از این روشها می‌شود؟	
					۱۶ به نظر شما کدام یک از کانال‌های غیررسمی در دستیابی به اطلاعات علمی نسبت به سایرین مناسب‌تر است؟	
					- استفاده از گذرواژه (پس‌ورد) دیگران	
					- استفاده از گذرواژه دانشگاه‌های خارجی	
					- استفاده از فیلتر شکنها	
					- برقراری ارتباط با دوستان و تقاضای ارسال از آنان	
					- شرکت در بحثهای الکترونیکی و درخواست از آنها	
					- استفاده از دانشجویان برای تهیه منابع	
					- خرید داندادهای غیرمجاز	
					۱۷ سایر عوامل مؤثر در استفاده از این روشها توسط محققان را نام ببرید. لطفاً میزان آنرا مشخص فرمایید	

Abstract

In the future, professionals in our country will utilize various paths in order to access scientific information, many of which are official. But due to some problems in accessing the required information through official channels, they should also make use of unofficial channels. This study aims at identifying alternative methods to access scientific information by Iranian experts and their reason for selecting those methods. In this regard, first several experts from different fields were interviewed in a semi-structured way and by doing this informal channels for access to information were identified. In the next phase, a questionnaire (consisting of 13 unofficial types of channel for access to information and 10 items as reasons for choosing these channels) was designed using this information which was sent to 1500 faculty members from various universities. 89 of them responded. The questionnaire's validity was calculated using Cronbach's alpha coefficient and resulted in 0/861. Results showed that most respondents use informal methods to access Latin books (average 9 /29), Latin papers (mean, 9 /16) and the lowest use of informal methods, the use of Pass Word of foreign universities (average 4 /95), using Pass Word of others (mean 4 /99), and purchasing files (Downloaded) unauthorized (mean 5 / 06) mentioned. The relation between the respondent's motivation and their use of unofficial channels was calculated using parametric Pearson test. The result of the test is positive indicating the higher the motivation of the respondents, the higher their use of informal channels.

Key Words: access to information, information informal channels.

Iranian Research Institute for Information Science and Technology

Research Project

**Identification of informal channels of
access to scholarly information resources
by Iranian users**

**By:
Maryam Khosravi**

January 2012